

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 22 • Sayı | Number 2

Aralık | December 2023

Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında İnançla İlgili Ünitelerin İçerik Değerlendirmesi

Content Evaluation of Faith-Related Units in Secondary School Religious Culture and Moral Knowledge Textbooks

Safnaz ASRI

Corresponding Author | Sorumlu Yazar

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof.

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Din Eğitimi

İzmir, Türkiye

İzmir Katip Çelebi University, Department of Philosophy and Religious Sciences, Education of Religion

İzmir, Türkiye

safnaz.asri@ikc.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9546-8578>

İbrahim KAPLAN

Prof. Dr. | Prof.

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kalam

İzmir, Türkiye

İzmir Katip Çelebi University, Department of Islamic Sciences, Kalam

İzmir, Türkiye

ikaplan43@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4739-6669>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 06.08.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 11.12.2023

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2023

Atıf | Cite As

Asri, Safnaz – Kaplan, İbrahim. “Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında İnançla İlgili Ünitelerin İçerik Değerlendirmesi”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (2023), 803-833. <https://doi.org/10.14395/hid.1338663>

Yazar Katkıları: %70 -%30

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim:

ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Author Contributions: %70 -%30

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review
It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints:

ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Content Evaluation of Faith-Related Units in Secondary School Religious Culture and Moral Knowledge Textbooks

Abstract

Textbooks stand out as materials that fulfill the objectives of the subject area and curriculum goals in education and religious education. However, the fact that textbooks can provide the desired effect in education makes it necessary for them to carry some qualifications. The content is one of the three essential variables of written materials, together with readability and design. It has the power to present educational objectives and outcomes concretely, systematically, and efficiently, making it a distinct and crucial aspect of textbooks. Its effects on the material make the content significant in textbooks. As a basis for other fields and the fact that it is one of the main problems related to religion for individuals or societies, faith issues hold a distinct position in the instruction of religious culture and moral knowledge and curriculum. This and other unique features of the field of faith must be taken more into account the issues related to field knowledge and field education. This includes acting from basic sources when teaching the subject, arranging suitable content for the target audience, and correctly transferring abstract meanings to the concrete learning and teaching environment. This study selected faith-related units from secondary school textbooks on religious culture and moral knowledge as sample exemplars. The chosen units were specifically selected based on the developmental stage of the target audience, where learning about faith issues crystallizes and takes shape. The content was analyzed within this context to confirm adherence to scientific principles and curriculum standards. This study was planned as qualitative research. The study's qualitative data was gathered using the content analysis method and the textbook content evaluation tool prepared for this purpose. The acquired data were evaluated using a suitability scale, which compared the highest total score that can be obtained from the textbook content evaluation tool items with the total score obtained and organized based on the skill rate between 0 and 10. At the end of the study, the assessments showed that all the textbooks examined in the sample of faith-based units had high overall scores for content features, with suitability levels rated as 'quite adequate'. However, the positive outcomes did not persist in the assessments relating to the items. It was concluded that the competence outlined in the curriculum had not been attained whilst meeting the objectives, accomplishments, and criteria for creating instructional materials. Regarding the main problem of the study, this issue revealed that the alignment between the curriculum and the textbooks could not be achieved at the desired level in secondary school religious culture and moral knowledge textbooks, specifically in the sample of faith units. The same situation has been experienced in complying with scientific principles. Although the desired characteristics are generally present, ensuring logical consistency in sentences, paragraphs, titles and units within texts has emerged as a recurring challenge in all of the textbooks. Sufficient verses and hadith translations related to the subjects were incorporated. In the same manner, it was noted that students were not sufficiently encouraged to engage in critical thinking and research. The study has found that in order to maintain the positive developments noted in textbooks in recent years and to enable them to achieve the desired qualities as material at the utmost level, collaborative research by subject specialists and educationalists is essential for supporting content creation and editing efforts. Comparisons of the relevant units within textbooks between classes and between books have revealed the importance of addressing abstract and controversial topics like belief in angels and the afterlife, and the belief in destiny, through interdisciplinary studies in a more concrete manner. The finding that the assessed content of the textbook unit is mostly proficient and possesses the desired attributes, despite some problematic areas, leads to the conclusion that teachers who convey this content in the learning-teaching process and advice on the use of textbooks as materials should be evaluated with regard to their subject-specific competencies. Teachers and their competencies have suggested that it is necessary to discuss the pre-service training programs that are designed to train the relevant personnel in religious education thus higher religious educational institutions. Then, the focus should be on in-service educational studies that provide teachers with effective strategies for learning by understanding the process of program development processes and textbooks that are part of it.

Keywords: Religious Education, Religious Culture, Moral Knowledge, Principles of Faith, Textbook.

Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında İnançla İlgili Ünitelerin İçerik Değerlendirmesi

Öz

Ders kitapları, sahip oldukları özelliklerle genelde eğitimde, özelde din eğitiminde konu alanı ve öğretim programının amaçlarını ayrıntılı gerçekleştiren materyaller olarak öne çıkmaktadır. Fakat ders kitaplarının eğitimde istenilen etkililiği sağlayabilmeleri, bazı nitelikleri taşımalarını gerekli kılmaktadır. Bunlar arasında yazılı materyallerin okunabilirlik ve tasarımıyla birlikte üç temel değişkeninden olan içerik, amaç ve kazanımların eğitsel yapılarını somut olarak ortaya koymaları, işleniş düzenli ve hızlı sunmaları nedeniyle diğer ders kitabı özellikleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Materyale etkileri ders kitaplarında içeriği önemli kılmaktadır. Diğer

alanlara temel teşkil etmesi, bireyler ya da toplumların dinle ilgili temel problemlerinin başında gelmesi de inanç konularını din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimi ile öğretim programlarında farklı bir konuma taşımaktadır. Bu ve inanç alanının kendine has diğer özellikleri, öğretime konu edilirken temel kaynaklardan hareket etme, hedef kitleye uygun içeriği düzenleme, soyut anlamları doğru şekilde somut öğrenme öğretme ortamına aktarma gibi alan bilgisi ve alan eğitimi ile ilgili hususların daha çok dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Belirtilenler ve hedef kitlenin inanç konularındaki öğrenmelerinin kararlı hale gelerek şekillenmeye başladığı gelişim döneminde bulunmaları dikkate alınarak ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarının inançla ilgili üniteleri çalışmaya örneklem olarak seçilmiş, bu üniteler bağlamında içerik özelliklerinin bilimsel ilkelere ve öğretim programına uygunluk düzeyi incelenmiştir. Nitel araştırma olarak planlanan çalışmanın verileri, içerik analizi yöntemi ve bu amaçla hazırlanan ders kitabı içerik değerlendirme aracı yardımıyla elde edilmiştir. Ulaşılan veriler, ders kitabı içerik değerlendirme aracı maddelerinden alabilecek en yüksek toplam puan ile alınan toplam puanın karşılaştırıldığı ve 0-10 arası yeterlik oranı esas alınarak düzenlenen uygunluk ölçeği ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda, incelenen tüm ders kitaplarının inançla ilgili üniteler örnekleminde içerik özellikleri itibarıyla değerlendirme aracından aldıkları toplam puanların yüksek ve uygunluk derecelerinin de 'oldukça uygun' düzeyinde olduğu görülmüştür. Ancak maddeler bazındaki değerlendirmelerde aynı olumlu sonuçlar devam etmemiş, amaç ve kazanımlar ile ders kitabı hazırlama ilkelerine riayet konusunda öğretim programında belirtilen yeterliğe ulaşamadığı tespit edilmiştir. Bu, çalışmanın temel problemiyle ilgili olarak ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında, inanç üniteleri örnekleminde, öğretim programı ders kitabı uyumunun istenilen düzeyde gerçekleştirilemediğini ortaya koymuştur. Aynı durum bilimsel ilkelere riayet etmede de yaşanmıştır. Genel olarak istenilen özellikleri taşımakla birlikte metinlerde cümle, paragraf, başlık ve ünite bağlamında mantiki tutarlığı sağlama, tüm ders kitaplarında ortak sorun olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde konularla ilgili yeter sayıda ayet hadis mealine yer verilerken öğrenciyi bunlar üzerinde düşünme ve araştırmaya yönlendirmede eksikliklerin bulunduğu görülmüştür. Sonuçlar, ders kitaplarında son yıllarda görülen olumlu değişimin devam ettirilebilmesi ve bir materyal olarak istenen nitelikleri en üst düzeyde gerçekleştirebilmeleri için içerik oluşturma ve düzenleme çalışmalarının alan uzmanı ve alan eğitimcilerinin birlikte gerçekleştireceği farklı araştırmalarla desteklenmesi gerektiği kanaatine götürmüştür. Nitekim problemler çerçevesinde ilgili ünitelerin içerik özelliklerinde sınıf ve kitaplar bazında yapılan karşılaştırmalar, melek ve ahiret inancı ile kader inancı başta olmak üzere soyut ve ilahiyat alanında tartışmalı konuların somut olarak işlenişe konu edilmelerinin mutlaka disiplinler arası çalışmalarla gerçekleştirilmesinin gereklilik arz ettiğini ortaya koymuştur. Ayrıca incelenen ders kitabı ünite içeriklerinin bazı maddelerdeki sorunlara rağmen oldukça uygun yeterlik düzeyinde bulduklarının ve istenilen özellikleri büyük ölçüde taşıdıklarının belirlenmesi, bu içerikleri öğrenme öğretme sürecine aktaran ve ders kitaplarının materyal olarak kullanımına rehberlik eden öğretmenler ile onların yeterliklerinin konu bağlamında ele alınması gerektiği sonucuna ulaştırmıştır. Öğretmen ve yeterlikleri de öncelikle din öğretiminde ilgili personelin yetiştirildiği hizmet öncesi programlarını dolayısıyla yüksek din öğretimi kurumlarını ve sonra program geliştirme süreçleri ile onun bir parçası ders kitaplarını anlayarak öğrenme öğretilmede etkin kullanımda öğretmenlere rehberlik eden hizmet içi eğitim çalışmalarını tartışmaya açmanın ihtiyaç olduğunu düşündürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Kültürü, Ahlak Bilgisi, İnanç Esasları, Ders Kitabı.

Giriş

Türkiye'deki genel eğitim; bireylerin ruh ve karakteri şekillendirilirken toplumun yaşayış ve düşünüşüne ait bütün değerleri ve kültürü gelecek nesillere aktarmayı görev kabul etmekte¹ ve tüm dersleri bu amaç çerçevesinde düzenlemektedir. Eğitimin belirtilen temel amaçları çerçevesinde din dersi de örgün eğitim kurumlarında, çok amaçlı toplumun okuluyla uyumlu ve toplum politikasına katkı için dinin toplum içindeki yerine uygun bir yapıda temsil edilmelidir.² Çünkü öğretim programında "millî ve manevî değerleri benimsemiş, haklarını kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren"³ şeklinde ifade edilen bireylerin yetiştirilmesinde din kültürü ve ahlak bilgisi (DKAB) dersinden; inanç konuları başta olmak üzere tüm içeriği alanın gerekleri doğrultusunda öğretime hazır hale getirip düzenlemesi beklenmektedir.

Yeni anlayış ve politikaların eğitim sistemlerine yansıtılmasında temel başlangıç noktası, nasıl insan yetiştirileceği sorusunun cevap bulduğu programlar ve program geliştirme

¹ Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi* (İstanbul: Ülken Yayınları, 1967), 11.

² Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Gün Yayıncılık, 2001), 67-68.

³ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018), 1.

çalışmalarıdır.⁴ Bu süreçte eğitim hedeflerini yakalamak amacıyla hazırlanan öğretim programlarının başarısı için planlamadan uygulamaya kadar her aşamada araştırma geliştirmeye dönük titiz bir çalışma içine girilmelidir. Çünkü amaç ve kazanımların gerçekleştirilmesinde içerik ve öğrenme yaşantılarının bir düzenek olarak hazırlanması yani öğretim programının yazılmasından sonraki basamaklar ders kitapları ve öğretmen kılavuz kitaplarının hazırlanmasına kadar süren tüm aşamalarda birliktelik ve uyum sağlanması zorunluluk arz etmektedir.⁵

Soyut amaçların somut yansımaları şeklinde nitelendirilen ders kitapları;⁶ işleniş ve etkinlikleri kazanımlara uygun, düzenli ve hızlı bir şekilde sunmaları dolayısıyla öğretim yöntemlerinin ve içeriğin düzenlenmesi, öğrenci katılımı, değerlendirme gibi öğrenme-öğretme sürecindeki değişkenlerde belirleyici ve yönlendirici rol üstlenmektedir.⁷ Ders kitapları eğitim teknolojisi açısından ise sınıfta konu edilen içeriğin büyük bir kısmını ileten öğrenme ortamları olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle de eğitim yaklaşımlarında yaşanan değişikliklere rağmen öğrenmenin yapılandırılmasında sunduğu olanaklar ve kullanım yaygınlığı gibi hususlar dolayısıyla ders kitapları, öğretmen ve öğrenciler için öğrenme-öğretme süreçlerine yön veren temel materyaller arasında yer alma özelliğini sürdürmektedir.⁸ Belirtilen önemine, Osmanlı Devleti'nden günümüze eğitim ve din eğitiminin başarısında eksik kalınan ve geliştirilmesi gereken hususlar arasında ifade edilmesine⁹ karşın, alanda yapılan akademik çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, ders kitaplarının, farklı öğretim kademelerinde yeni çalışmalara konu edilmesinin gereklilik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Program geliştirme sürecinin son aşaması olan ders kitaplarının programında ulaşılmak istenen amaç ve kazanımlar başta olmak üzere tüm hususlar dikkate alınarak bilimsel çalışmalara konu edilmesi, daha genel değerlendirmeler yapılması noktasında önem arz etmektedir. Ancak çalışmanın kapsam ve özelliği, konu, alan ve yöntemde daha sağlıklı bilgiye ulaşılmasını sağlayacak sınırların belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle diğer gelişim dönemlerindeki din ve inanç gelişimine etkisi düşünülerek bireylerde orta ve genç çocukluktan ergenliğe geçişin yaşandığı yılların çalışılmaya konu edilmesi kararlaştırılmıştır.

Örgün eğitimde ortaokul aşamasına denk gelen orta ve genç çocukluktan ergenliğe geçişin yaşandığı yıllar, 16-18 yaşları arası artan hatta zirveye ulaşan dini şüphe ve soruların başlangıçta ele alınarak sağlıklı değerlendirmelerle çözüme kavuşturulması açısından önemlidir. Çünkü Türkiye ve dünyada yapılan araştırmalar, dini şüphelerin yaklaşık 12-14 yaşlarında ortaya çıktığını göstermektedir.¹⁰ Dolayısıyla çalışma dini duygu ve düşüncelerin kararlı hale gelerek şekillenmeye başladığı ve Türkiye Cumhuriyeti örgün eğitim yapılanmasında ortaokul çağı din eğitimi aşaması ile sınırlandırılırken inanç alanı da din eğitimindeki etkisi dolayısıyla araştırmaya konu edilmiştir. Nitekim İslam literatüründe özellikle Cibril hadisinden¹¹ hareketle yaygın olarak din; inanç, ibadet ve ahlak esaslarından oluşan bütün olarak tanımlanırken¹² özelliği gereği dinde dolayısıyla din eğitiminde bu üç temel konudan, inanç ve inanç öğretimi

⁴ Mehmet Arslan, "Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri" (Erişim 02 Mart 2023).

⁵ Ronald C. Doll, *Curriculum Improvement: Decision-Making and Process* (Boston: Allyn and Bacon, 1970), 232.

⁶ Cevat Alkan, *Eğitim Teknolojisi* (Ankara: Atilla Kitabevi, 1995), 90.

⁷ Ergün Alıç, *Ortaöğretim Kimya Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 9.

⁸ Abdullah Kılıç-Serdal Seven, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2002), 19.

⁹ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 47-48.

¹⁰ Mustafa Koç, "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi", *EKEV Akademi Dergisi* 15 (2003), 122.

¹¹ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Ahmed Ali Sehârenpûrî, thk. ve tlk. Takiyyuddin en-Nedvî (Beyrut: Dâru'lBeşâiri'l-İslâmiyye, 2011), "İman", 37.

¹² Selim Özarslan, "Pratik Ahlâk Açısından İman - Ahlâk İlişkisi", *DÜİFAD* 18/1 (2016), 80.

öne çıkmaktadır. Ayrıca inanç, din eğitiminde bireyler ve toplumların dinle ilgili temel problemlerinde başı çekmekte; geçmişten günümüze, yetişmekte olan neslin geleneksel kültür ve inançlardan kopuşları yetişkinler için her dönemde sorun olarak ortaya konmaktadır.¹³ Bu durum, kimlik kazanımı, gençlik ve yetişkinliğe geçiş gibi insan hayatı için önem arz eden hususların öne çıktığı, kararsız duygulara ve kim oldukları sorularına cevap arayan ergenlik dönemi bireyleri¹⁴ için ayrı önem taşımaktadır.

Belirtilenler çerçevesinde ortaokul din eğitimi için zorunlu ders DKAB öğretim programında inanç esaslarının müstakil olarak ele alındığı ünitelerin çalışma kapsamında incelenmesi kararlaştırılmıştır. Ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi (ODKAB) öğretim programı ilkokul 4. sınıf ile birlikte hazırlandığından bu sınıfın da çalışmaya dâhil edilmesinin, ilköğretim kademesi DKAB ders kitaplarında inanç alanı içerik özelliklerine bütüncül bakış açısı sağlayacağı düşünülmüştür. Ancak öğretim programı ilkokul 4. sınıf DKAB dersi ünite dağılımında inanç konuları müstakil üniteye değil sadece bir üniteye iki kazanımla yer aldığı için çalışma alanı ortaokul 5., 6., 7. ve 8. sınıftan ünitelerle sınırlandırılmıştır.

Seçilen üniteleri fiziksel tasarım, görsel tasarım, dil ve anlatım, eğitsel tasarım olmak üzere dört ana başlık altında kategorize edilen¹⁵ ders kitabı özellikleri çerçevesinde ele almak, ayrıntılı ve genellenebilir sonuçlara ulaşmada katkı sağlayacaktır. Fakat sınırlıkları göz önünde bulundurularak çalışmada yazılı materyallerde etkin rolü üstlenen eğitsel tasarımın alt unsurlarından içerik tasarımı itibarıyla üniteler ele alınacaktır. Çünkü konu alanı ders kitabının dayandığı bilim alanını gösterirken, içerik bütün konu ve anlatılanlar bir araya getirildiğinde oluşan bakış açısını, kapsamı ve düşünce biçimlerini genel anlamıyla ortaya koymakta,¹⁶ kazanımlarla belirlenen eğitsel kalıpların muhtevasını açıklığa kavuşturmaktadır.

Öğretim kademesi ile öğretim programındaki çalışma alanının tespiti yapıldıktan sonra, incelenecek ders kitapları da belli ilkeler çerçevesinde sınırlandırmıştır. Bu doğrultuda 2021-2022 öğretim yılında EBA'da ders kitabı olarak tanımlanan çalışmalar esas alınmıştır.

Konusu ve sınırlıkları yukarıdaki şekilde belirlenen çalışmada temel problem; “ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ders kitaplarındaki inançla ilgili ünitelerin, içerik özellikleri açısından bilimsel ilkelere ve öğretim programına uygunluk düzeyi nedir?” şeklindedir. Bu ana problem çerçevesinde;

- Ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ders kitaplarında inançla ilgili üniteler, içerik değerlendirme ilkelerinde istenen özelliklere ne ölçüde sahiptir?
- Ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ders kitaplarında inançla ilgili ünitelerin içerik özellikleri öğretim programına ne ölçüde uygundur?
- Ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ders kitaplarında inançla ilgili ünitelerin istenen içerik özelliklerine sahip olma durumu sınıf düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?
- Ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ders kitaplarında inançla ilgili ünitelerin istenen içerik özelliklerine sahip olma durumu ders kitaplarına göre farklılaşmakta mıdır? sorularına cevap aranmaktadır.

¹³ Ali Kemal Acar, “İmkan ve Zorluklarıyla Gençlik Dönemi Din Eğitimi,” *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (2022), 36.

¹⁴ John W. Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim Gelişim Psikolojisi*, çev. ed. Galip Yüksel (Ankara: Nobel Akademi, 2017), 382-383.

¹⁵ Çetin Semerci-Nuriye Semerci, “İlköğretim (1-5) Matematik Ders Kitaplarının Genel Bir Değerlendirmesi”, *Milli Eğitim Dergisi* 162 (2004), 2.

¹⁶ Meziyet Mozakoğlu, “Ders Kitaplarında Bilimsel İçerik”, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, ed. Özcan Demirel-Kasım Kiroğlu (Ankara: Öğreti Yayıncılık, 2005), 134.

İfade edilen özellikleriyle araştırma, program geliştirme çalışmalarının temel unsurlarından ve nasıl öğretim sorusunun cevabını veren materyallerden ders kitaplarına¹⁷ ve onların özellikleri itibarıyla incelenmesi hususuna dikkat çekecektir. Bunun yanında farklı din mensupları dışında tüm öğrencilerin zorunlu olarak aldığı DKAB dersinin inanç öğretimi ve alanla ilgili bireysel veya toplumsal sorunlara ortaokul eğitiminde içerik olarak nasıl bir katkı yaptığını imkânlar ölçüsünde ortaya koyacaktır. Ayrıca çalışma, sonuçlarıyla ilgili kurum ve kuruluşlara, alandaki eğitimcilere katkıda bulunurken yapılacak yeni bilimsel araştırmalar için de veri oluşturacaktır.

Yöntem

ODKAB ders kitaplarında inançla ilgili ünite içeriklerini kendi bağlamında, gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ele almayı amaç edinen çalışma, kullandığı veri toplama yöntemleri ve izlediği süreç açısından nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle nitel araştırmaların veri toplama yöntemleri arasında yer alan ve hedeflenen olgular ya da olaylar hakkında bilgi içeren yazılı kaynakların analizini amaçlayan doküman incelemesi,¹⁸ çalışmanın yöntemi olarak belirlenmiştir. Çalışmanın kuramsal bilgileri ile ana verileri, bu yöntem kullanılarak elde edilmiştir.

Çalışmada problemin belirlenmesinden verilerin değerlendirmesine kadar tüm süreçler yöntem yani doküman incelemesi aşamaları¹⁹ dikkate alınarak planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda önce araştırmaya konu edilecek üniteler; 5. sınıftan “Allah’ı Tanıyalım”, 6. sınıftan “Peygamber ve İlahi Kitap İnanıcı”, 7. sınıftan “Melek ve Ahiret İnanıcı”, 8. sınıftan “Kader İnanıcı” amaçlı örnekleme belirleme türlerinden maksimum çeşitliği sağlama tekniği kullanılarak²⁰ örneklem olarak seçilmiş ve incelenmiştir. Sonra metinlerin nasıl analiz edileceğine karar verilmiştir. Nitel veriler ve doküman incelemesi yönteminde sözcük, cümle ve paragraflar yanında başvuru metnin anlamı ve sonuçları analiz edilebilmektedir.²¹ Çalışmada ODKAB ders kitaplarındaki ilgili içeriklerin bütün olarak problem bağlamında ele alınması ve değerlendirilmesi tercih edildiği için araştırma temel verileri, belirtilen ders kitaplarındaki ünitelerin metin, görsel, soru ve diğer yardımcı tüm öğelerinin içerik analizine tabi tutulması ile elde edilmiştir.

Doküman incelemesi yönteminde veriler genel olarak içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri ile incelenmekte ve değerlendirilmektedir.²² Burada araştırmacı tarafından hazırlanan ve probleme uygun olarak bulguları sistematik bir şekilde derlemeye ve analiz etmeye yardımcı formlar kullanılabilmektedir.²³ Oluşturulan formlarla bir niteliğin var olup olmama durumu yanında ne kadar var olduğunun yani kapsadığı alanın belirlenmesine yardımcı sayısal verilere ulaşılabilmektedir.²⁴ Çalışmada da dört ayrı üniteden birbiri ile tutarlı ve araştırma sorularıyla uyumlu veriler elde edebilmek amacıyla on yedi maddeden oluşan ders kitabı içerik değerlendirme aracı hazırlanmış, her maddenin istenen niteliğe sahip olma durumu hiç (0), az (1), orta (2), çok (3) ve tamamen (4) şeklinde puanlanmıştır. Hazırlanan bu araç, çalışma

¹⁷ Halil İbrahim Yalın, “Ders Kitapları Tasarımı”, *Milli Eğitim Dergisi* 132 (1996), 61.

¹⁸ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 189.

¹⁹ Bilgen Kırıl, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Sirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 183.

²⁰ Hasan Hüseyin Şahan-Nihat Uyangör, Bilimsel Araştırmalarda Örneklem Seçimi, ed. Mustafa Çelebi, *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 126-127.

²¹ Richard Ward-Elise Wach, *Qualitative Document Analysis: Review of International WASH Policy* (The Hague, The Netherlands: IRC, 2015), 6.

²² Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 197; Umur Birkan Özkan, *Eğitim Bilimleri için Doküman İnceleme Yöntemi* (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 37.

²³ Özkan, *Eğitim Bilimleri için Doküman İnceleme Yöntemi*, 35-36.

²⁴ Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 200.

verilerinin analizi ve raporlaştırmasında, betimsel analiz yanında içerik analizini kullanma ve sayısallaştırma yapabilme olanağı tanımıştır. Bunun için önce ODKAB ders kitabında çalışmaya konu edilen ünitenin içerik özellikleri itibarıyla tüm maddelerden aldığı toplam puan belirlenmiştir. Daha sonra ulaşılan sonuçların incelenen ünitenin istenilen özellikleri kapsama durumunu belirlemek amacıyla yeni bir sayısal analiz yapılmıştır. Burada da ünitenin değerlendirme aracından aldığı puan alabileceği en yüksek toplam puan (68) ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler; 0-2 arası değerler uygun değil, 3-4 arası değerler kısmen uygun, 5-6 arası değerler orta düzeyde uygun, 7-8 arası değerler oldukça uygun, 9-10 arası değerler tamamen uygun şeklinde oluşturulan uygunluk ölçeği²⁵ esas alınarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın geçerlik ve güvenilirliği konusunda da nitel araştırmalarda dikkat edilmesi gereken ilkeler göz önünde bulundurulmuştur.²⁶ Bu bağlamda ders kitabı içerik değerlendirme aracının hazırlanması ve ulaşılan verilerin değerlendirilmesinde geçerlik için; konunun ilgili kuramsal ve kavramsal çerçeveye uygunluğuna, bilgilerdeki tutarlık ve anlamlılığa, açık ve gerçekçi yaklaşım sergilemeye, örneklemin tamamı seçilerek genellebilir olmaya riayet edilmiştir. Güvenirlik için de ölçek hazırlanırken iki yazar yanında alanın uzmanı iki öğretim üyesinin görüşlerine başvurulmuş, alınan geri dönüşler çerçevesinde ders kitabı içerik değerlendirme aracı düzenlenmiştir. Yine aynı amaçla verilerin toplanmasında ölçek maddeleri iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı puanlanmış, farklı puanlamanın olduğu maddeler için ders kitabı içeriğine dönülerek tartışma konusu özellik ayrıca değerlendirilerek bulgular arasında uyum sağlanmıştır.

1. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında İnançla İlgili Ünitelerin İçerik Özellikleri

1.1. Beşinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları Allah İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri

2021-2022 öğretim yılında 5. sınıf DKAB dersinde okutulmak üzere EBA'da iki kitap tanımlanmıştır. Bunlardan biri Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınevi'ne diğeri Lisans Yayınları'na aittir. İki kitabın Allah inancı ünitesi bağlamında içerik özellikleri tek başlıkta ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

Tablo 1: MEB Yayınları Beşinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Allah İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Verileri

DERS KİTABI İÇERİK DEĞERLENDİRME ARACI					
	Hiç	Az	Orta	Çok	Tamamen
İçerik öğretim programının öngördüğü konsept konulara uygun hazırlanmış mıdır?				✓	
İçerik öğretim programının temel yaklaşımına uygun hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik ilgili amaçlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?		✓			
İçerik ilgili kazanımlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?		✓			
İçerik kavramsal çerçeveyi vermede ve kavram dağılımında öğretim programına				✓	

²⁵ Ders kitabı içerik değerlendirme aracı ve uygunluk ölçeği; Safinaz Asrı, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Öğretim Programı Ders Kitabı Uyumu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011, isimli çalışmanın ders kitabı değerlendirme aracındaki ilgili bölüm ile uygunluk ölçeğinin uyarlanması ve uygulamasıyla hazırlanmıştır.

²⁶ Yıldırım-Şimsek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 289-296; Erhan Kılınc, Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenirlik, ed. Şebnem Aslan, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar için Bir Rehber* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018), 413-420.

uygun hazırlanmış mıdır?					
İçerik bilimsel hatalardan arındırılmış mıdır?					✓
İçerik taraflı görüşlerden arındırılmış mıdır?					✓
İçerik yanlış/batıl inançlardan uzak hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif düzenlenmiş midir?					✓
İçerik temel dini, ahlaki ve kültürel değerlere uygun oluşturulmuş mudur?				✓	
İçerik güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilmiş midir?			✓		
İçerik konular arası mantikî tutarlılık oluşturacak şekilde düzenlenmiş midir?			✓		
İçerik ilgili ayet ve hadis mealleri ile desteklenmiş midir?				✓	
İçerik hazırlanırken yeter sayıda ayet ve hadis mealine yer verilmiş midir?				✓	
İçerik hazırlanırken ayet ve hadis meallerinin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamalara yer verilmiş midir?			✓		
İçerik hazırlanırken ayet ve hadisler üzerinde düşünmeye/araştırma yapmaya yönlendirme yapılmış mıdır?				✓	
İçerik öğretim programının öngördüğü ders kitabı hazırlama ilkelerine uygun oluşturulmuş mudur?				✓	

Tabloda görüldüğü üzere MEB Yayınları 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu DKAB ders kitabı Allah inancı ünitesi içerik değerlendirmesinde; programın temel yaklaşımına uygunluk, bilimsel hatalardan, taraflı görüşlerden ve yanlış/batıl inançlardan arındırılma ile din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruma hususlarında herhangi bir problem bulunmamaktadır. Bu maddeleri, kültürümüzden dua örnekleri ve Allah sevgisiyle ilgili örneklere içerikte ve başlıklarda yer verilmediği için²⁷ öğretim programının öngördüğü konsept konulara uygun hazırlanma; ünite sonu ölçme değerlendirme etkinliklerindeki bulmacanın²⁸ kazanımları desteklemede yetersiz kalması ve mahşer kavramının ilgili başlıkta bulunmaması²⁹ nedeniyle kavramsal çerçeve ve kavram dağılımına uygunluk takip etmektedir. Program anlayışı ile ilgili bu sonuçlar, konuyu müstakil olarak ele alan başka bir çalışmanın verilerinde de yer almakta ve Ramazan ve oruç ünitesi örneğinde 5. sınıf MEB Yayınları DKAB ders kitabının büyük oranda öğretim programının mezheplerüstü anlayışını yansıttığı ifade edilmektedir.³⁰

Ders kitabında dinî, ahlakî ve kültürel değerlere dikkat etme ile ayet hadis kullanımı ve ders kitabı hazırlama ilkelerine riayet etmede uygunluğun tamamen değil çok sağlandığı görülmektedir. Çünkü içerik oluşturulurken öğretim programının gereklilikleri doğrultusunda³¹ yeter sayıda ayet hadis meallerine yer vermede, Kuran-ı Kerim'den ve Peygamberlerden Dua Örnekleri konusunda olduğu gibi³² tekrara düşecek şekilde ve 5. sınıf öğrencileri gelişim özellikleri için gerekli açıklamalar yapılmadan içerikte kullanılma sorunları bulunmaktadır. Ayrıca "O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir." (Bakara Suresi 2/117) gibi kazanım ve konu ile doğrudan ilişkili olup daha fazla destekleyecek ayetler yerine "O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir..."³³ (Bakara Suresi 2/ 29) şeklinde içeriği daha çok insanın yaratılışına vurgu yapan bir ayet kullanılmaktadır. Allah insan ilişkisinin ders

²⁷ Krş. MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı* (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar), 21-22; Hulusi Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021), 11-36.

²⁸ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 36.

²⁹ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 33-36.

³⁰ Büşra Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansımaları* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 95.

³¹ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 9, 21.

³² Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 25-26.

³³ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 16 son paragraf.

kitaplarında yer almasını değerlendiren bir çalışmada sonuçlar, kavram kullanımında görüldüğü belirtilen problemler dolayısıyla buradaki verilerle benzerlik arz etmektedir.³⁴

“Nehcü’l-Belâğa”dan ve dilimize yerleşen kalıplaşmış dua cümlelerinden örnekler verilmeye özen gösterilir.” kazanım açıklaması için ders kitabının üniteadaki “Okuyalım” etkinliğinde eserden yapılan alıntı ile Hz. Ali’nin duasına yer verilmektedir.³⁵ Ancak hem etkinlikte hem de kaynakçada³⁶ Hz. Ali’ye nispet edilen Nehcü’l-Belâğa³⁷ Abdülbaki Gölpınarlı’nın çalışması olarak gösterilmektedir. Bu, bilimsel hatalardan kaçınma konusunda doğurabileceği olumsuz etkiler dolayısıyla dikkat edilmesi gereken bir husus olarak kendini göstermektedir.

İçeriğin bilimsel hatalardan arındırılması noktasındaki değerlendirmelere benzer sonuçlar, konular arası mantikî tutarlılık oluşturmada da yaşanmaktadır. Sağlıklı bir şekilde ilişkilendirilmediği için paragraflar kendi içinde veya diğerleriyle bütünlük oluşturmamaktadır.³⁸ Ayrıca Allah’a benzeme, hedef kitlede oluşabilecek yanlış anlamaları engellemek için üstün özellik ve niteliklere sahip olmak gibi daha genel anlamlarla ifade edilmeyerek “ne kadar güzel olursa olsun”³⁹ ibaresi ile güzel olma şartına bağlanmaktadır.

Metinde “Yaratıcımızın sınırsız bir güce sahip olduğunu gösterir.” ifadesinin, öznesi olmayan izaha muhtaç eksik cümle olduğu görülmektedir. Duanın nasıl yapılması gerektiği belirtilmeden “Yazalım” başlıklı ölçme değerlendirme etkinliğinin verilmesi de istenilen kazanımın gerçekleşmesini desteklememektedir. Bununla birlikte aynı sayfada iki kişiye sorulan etkinliğin en çok verilen cevaba göre sıralanmasını istemek,⁴⁰ oluşturduğu anlam karmaşası ile içeriğin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca “Allah vardır ve Birdir” başlığında verilen “Tartışalım” etkinliğinde birden fazla öğretmenin aynı sınıfta farklı dersler anlatmasından hareketle konuyu tartışmaya açmak,⁴¹ bir âlemde çok yaratıcı bulunması açısından yaklaşıldığında yanlış anlamaları ortaya çıkaracak bir bağlam oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak Hz. Peygamber’in kendisi yanında başkaları için dua ettiği belirtildikten sonra verilen tüm dua örneklerinin kendisi ile ilgili olması,⁴² anlam bütünlüğünü engellerken uygun hadis kullanımı konusunda sorunların bulunduğunu düşündürmektedir.

Ünite en fazla sorun, amaç ve kazanımlara uygunluk noktasında yaşandığı görülmektedir. 5. kazanımda Allah inancı ile kültür, 6. kazanımda dua ve kültür arasında ilişki kurulması istenirken⁴³ içerikte bu konulara yer verilmemektedir. Bu durum, öncelikle öğretim programının tüm konularına yer vermede sonra da kazanımlar ve “Dinin sosyal hayat, kültür ve medeniyet unsurları üzerindeki etkilerini kavramaları”⁴⁴ şeklindeki genel amacın gerçekleştirilmesinde eksik kalındığı kanaatine ulaştırmaktadır. Belirtilenler yanında Allah’ın rahman sıfatının yansımaları olarak verilen “Örneğin bebeklik ve çocukluk dönemimizde iken korunma, beslenme, güvenlik, sevgi ve şefkat gibi çeşitli ihtiyaçlarımızın karşılanması için bizi bir aile içinde var eder. Ailemize de ayrıca şefkat ve merhamet duygusu verir ki onlar da

³⁴ Abdulvahit Kamali, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6, 7 ve 8. Sınıf Ders Kitaplarında Allah-İnsan İlişkisi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 113.

³⁵ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 28.

³⁶ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 28, 135.

³⁷ İsmail Durmuş, “Nehcü’l-Belâğa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/538.

³⁸ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 12, 2. paragraf.

³⁹ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 15, 4. Paragraf.

⁴⁰ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 24.

⁴¹ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 15.

⁴² Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 27.

⁴³ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 21.

⁴⁴ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 8.

bıkmadan usanmadan bizimle ilgilenebilirsiniz.”⁴⁵ içeriği, ifade edilen aile ortamına sahip olamayan çocuklarda yanlış anlamaların ve istenmeyen karşı duruş ya da öğrenmelerin ortaya çıkmasına sebep olabileceği için uygun bir örneklendirme olmadığı, ilgili kazanımın istenen şekilde ortaya çıkmasını engelleyecek bir nitelik arz ettiği düşüncesine götürmektedir.

Belirtilenler birlikte ele alındığında 5. sınıf DKAB ders kitabı Allah inancı ünitesinin öğretim programı ders kitabı hazırlama ilkelerinden “...dinî ve ahlaki kavramları kazandırmaya yönelik etkinliklere yer verilir.” şeklindeki 3., “Ünite ve konuların özelliğine göre hedeflenen kazanımların gerçekleşmesi için çevre şartları ve imkânları elverdiği ölçüde öğrencilerin dinî, tarihî ve kültürel mekânları yerinde tanımaları sağlanır.” ifadesi ile yer bulan 6. ve “Ünite konularının özelliğine göre ayet ve hadislerden, yazılı ve sözlü edebiyatımızdan (hikâye, şiir, beyit, vecize, deyiş, nefes vb.) örnek okuma metinlerine yer verilir.” olarak belirlenen 10. maddelerde⁴⁶ eksik kaldığı ve bu alanlarda yapılacak düzenlemelerin nitelik açısından uygun olacağı sonucuna ulaştırmaktadır.

Tablo 2: MEB Yayınları Beşinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Allah İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Puanlama ve Değerlendirme Verileri

Alınabilecek En Yüksek Puan	Alınan Puan	Uygunluk Derecesi
68	50	7,35

MEB Yayınları 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu DKAB ders kitabı Allah inancı ünitesinde içerik özellikleri ile ilgili ulaşılan veriler, oluşturulan uygunluk ölçeği çerçevesinde değerlendirilerek Tablo 2’de verilmektedir. Bu çerçevede alınabilecek en yüksek toplam puan 68 ile alınan 50 toplam puan karşılaştırıldığında uygunluk derecesinin 7.35 olduğu görülmektedir. Bu sonuç, Allah inancı örnekleminde ilgili ders kitabının kendisinden beklenen içerik düzenleme ilkelerine büyük ölçüde uygun hazırlandığı sonucuna ulaştırmaktadır.

Tablo 3: Lisans Yayınları Beşinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Allah İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Verileri

DERS KİTABI İÇERİK DEĞERLENDİRME ARACI					
	HİÇ	AZ	Orta	Çok	Tamamen
İçerik öğretim programının öngördüğü konsept konulara uygun hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik öğretim programının temel yaklaşımına uygun hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik ilgili amaçlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik ilgili kazanımlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik kavramsal çerçeveyi vermede ve kavram dağılımında öğretim programına uygun hazırlanmış mıdır?				✓	
İçerik bilimsel hatalardan arındırılmış mıdır?				✓	
İçerik taraflı görüşlerden arındırılmış mıdır?					✓
İçerik yanlış/batıl inançlardan uzak hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif düzenlenmiş midir?					✓
İçerik temel dini, ahlaki ve kültürel değerlere uygun oluşturulmuş mudur?			✓		
İçerik güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilmiş midir?				✓	
İçerik konular arası mantıkî tutarlılık oluşturacak şekilde düzenlenmiş midir?				✓	
İçerik ilgili ayet ve hadis mealleri ile desteklenmiş midir?				✓	

⁴⁵ Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 17-18.

⁴⁶ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 9-10.

İçerik hazırlanırken yeter sayıda ayet ve hadis mealine yer verilmiş midir?					✓
İçerik hazırlanırken ayet ve hadis meallerinin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamalara yer verilmiş midir?				✓	
İçerik hazırlanırken ayet ve hadisler üzerinde düşünmeye/araştırma yapmaya yönlendirme yapılmış mıdır?				✓	
İçerik öğretim programının öngördüğü ders kitabı hazırlama ilkelerine uygun oluşturulmuş mudur?			✓		

Tablodaki veriler, Lisans Yayınları 5. sınıf DKAB ders kitabı Allah inancı ünitesi içeriğinin; öğretim programın öngördüğü konulara yer verme ve temel yaklaşımına uygunluk, bilimsel hatalar, taraflı görüşler ve yanlış/batıl inançlardan arındırılma, din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruma ile yeter sayıda ayet ve hadis mealinden yararlanma hususlarında tamamen istenen özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bunları yapılan analizlerde bazı sorunların olduğu anlaşılan kavramsal çerçeve ve dağılıma dikkat etme, bilimsel hatalardan arındırılma, güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilme, ayet hadis meallerinin ilgili olması ve açıklama ifadeleriyle verilmesi takip etmektedir. Konular arası mantıkî tutarlılık da aynı şekilde çoğunlukla sağlanmaktadır. Bu durum başka bir araştırmada, içeriğin anlaşılır olduğu şeklinde belirtilmektedir.⁴⁷

Öğretim programındaki ünitenin 5 ana kavramından ihlâsa⁴⁸ içerikte yer verilmemektedir. Bilimsellik ve mantıkî tutarlılığı etkileyecek şekilde Allah'ın yarattığı her şeyde amaç ve düzenden bahsederken “Yaratılıştaki düzen ve amacı anlayabilmek için bilim ve teknolojinin yardımı gereklidir.”⁴⁹ ifadesindeki şart, doğru öğrenmeyi engelleyebilecek niteliktedir. Çünkü bilim ve teknoloji yanında günlük yaşamın akışı ile fark edebilen bir yaratılış düzeninin bulunduğu ifade edilmesi, sağlıklı anlam oluşumu ve sebep sonuç ilişkisi açısından önemlidir. Aynı şekilde “Allah (c.c.) dünyada insana bazen emeğinin karşılığı olarak pek çok nimet vermiştir.”⁵⁰ cümlesinde bazen de emeği olmadan ibaresinin “rahmet sıfatının gereği” gibi açıklamalarla verilmesi daha doğru bir tercih olacaktır. Ayrıca kitapta kaynak kullanımı hususunda da sorunlar bulunmaktadır. Bu bağlamda “Bilgelik Sözler” etkinlik kutusunda Descartes’in sözünün⁵¹ kaynak belirtilmeden verildiği görülmektedir. Lisans yayınevine ait bu ders kitabının etkinlikleri başka araştırmalarda da konu edilmekte; bir çalışma etkinliklerde sayı ve içerik olarak problem bulunmadığını ifade ederken⁵² bir diğeri buradaki bulguları destekler şekilde istenen nitelikleri taşımadıklarını belirtmektedir.⁵³

Ele alınan ders kitabının 2019 yılı baskısı için ayet, hadislerin amaç ve kazanımlara uygun kullanıldığı sonuçlarına⁵⁴ yakın şekilde veriler, ayet, hadis mealî kullanımında nicel açıdan problemlerin bulunmadığı, ancak nitel yeterlilikte geliştirilmesi gereken hususların yer aldığı şeklindedir. Bu bağlamda Allah'ın faydalı işler yapana ödül vereceği ifade edilirken verilen; “Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz. Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının. Allah'a ve peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz.” (Âl-i İmran Suresi, 3/130-132) örnek ayetleri konuyla ilişkili değildir. Yine “Eğer yerde ve gökte

⁴⁷ Çakan, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 55.

⁴⁸ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 22.

⁴⁹ İsmail Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı* (Ankara: Lisans Yayıncılık, 2022), 14, 2. paragraf.

⁵⁰ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, s.16.

⁵¹ Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, 13.

⁵² Zeki Çakan, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 55.

⁵³ Abdülkerim Tutmaz, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu (5. ve 8. Sınıflar)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 48.

⁵⁴ Tutmaz, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 49.

Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, yer ve gök bozulur giderdi.” (Enbiya Suresi, 21/22) ayetinde bulunmayan bir soruyu Allah'ın sorduğu ve cevabını verdiğini söylemek⁵⁵ konunun doğru anlaşılmasını engelleyecek bir nitelik arz etmektedir. Ayrıca Allah'ın varlığı ve birliği izah edilirken İhlas Suresi ile bağlantı kurulmadan verilmesi, dipnotta da içerikteki sure mealinin tekrarlanması⁵⁶ dikkat çekmektedir.

Ders kitaplarının içeriği hakkında belirtilen ve geliştirilmesinin uygun olacağı düşünülen yukarıdaki hususlar, kazanımların beceri gelişimini sağlayacak şekilde edinimini engellemektedir. Ancak içerikte amaç ve kazanımlarla ilgili değerlendirmeleri doğrudan olumsuz etkileyen ve öğretim programındaki açıklamaların yeterince yansıtmadığını düşündüren bazı hususlar görülmektedir. Nitekim içerikte konuların kültür ve çevre ile davranışlara etkisi yeterince ele alınmazken 5. kazanım için kültürümüzde Allah sevgisi ile ilgili örneklerin metinde işlenmemektedir.⁵⁷ Ancak bu sonuç, bahsedilen aynı yayınevının 2019 yılı baskısını değerlendiren ve Allah inancı ünitesinin kültürel bilgi ve beceri kazandıracak şekilde verildiğini belirten⁵⁸ çalışma bulguları ile farklılık arz etmektedir.

Hz. İbrahim kıssasında kazanım açıklaması doğrultusunda içeriğin Enbiya Suresi ile sınırlandırılmaması, metinde öğretim programı ve ünite içeriğine uygun mesajlar verilmesini olumsuz etkilemektedir. Kazanımların içerikte bu ve yukarıda belirtilen şekilde yer alması, dinin sosyal hayat ve kültür üzerindeki etkisini fark etme ve çevredeki dinî deneyimler ile inancın davranışları güzelleştirmeye katkılarını fark etme amaçlarının yeterince gerçekleştirilemediği sonucuna ulaştırmaktadır. Ayrıca kavram kullanımıyla ilgili eksiklikler de dinî kavramları tanımda istenilen amacın gerçekleşmesini engellemektedir. Bunlara ek olarak sure içeriği, muhtevayı ana hatları ile tanımaya yeterince katkı sağlamaktadır.⁵⁹

Kitap içeriği hakkında ulaşılan tüm veriler birlikte düşünüldüğünde öğretim programı ders kitabı hazırlama ilkelerinde de önemli sorunlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü çevre deneyimi ve kültürel öğelere yer verilmediği için 6., ayet hadis mealî kullanımındaki belirtilenler dolayısıyla 7. ve 10. ilkeler tam olarak gerçekleştirilememektedir.⁶⁰ Aynı yayınevına ait DKAB ders kitabının değerlendirildiği başka bir çalışmada, örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun içerik özelliklerinin geliştirilmesi, tamamının da öğrenci etkinliklerinin geliştirilmesi yönünde görüş belirtmeleri ulaşılan verileri desteklemektedir.⁶¹

Tablo 4: Lisans Yayınları Beşinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Allah İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Puanlama ve Değerlendirme Verileri

Alınabilecek En Yüksek Puan	Alınan Puan	Uygunluk Derecesi
68	53	7,79

Tablo 4'te alınabilecek ve alınan puanlar çerçevesinde hareket edildiğinde, Lisans Yayınları tarafından hazırlanan 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu DKAB ders kitabı Allah inancı ünite içeriğinin 7,79 uygunluk derecesine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum kitabın bir ders kitabı içerik özelliklerine oldukça uygun olduğunu gösterirken, eksiklikleriyle birlikte kendisinden istenen özellikleri büyük ölçüde taşıdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu sonuçlar,

⁵⁵ Erdoğın vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 5, 12.

⁵⁶ Erdoğın vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 5, 12 ve 3. dipnot.

⁵⁷ Erdoğın vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 5, 9-36.

⁵⁸ Tutmaz, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 48.

⁵⁹ Erdoğın vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 5, 31-32.

⁶⁰ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 9.

⁶¹ Zeki Çakan-Tuncay Karateke, "Ortaokulda Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021), 404.

söz konusu ders kitabının, aynı sınıfta okutulan ve MEB Yayınları tarafından hazırlanan diğer ders kitabından amaç ve kazanımlara uygunluk başta olmak üzere az da olsa olumlu yönde farklılaştığını göstermektedir.

1.2. Altıncı Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı Peygamber ve İlahi Kitap İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri

Tablo 5: Altıncı Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Peygamber ve İlahi Kitap İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Verileri

DERS KİTABI İÇERİK DEĞERLENDİRME ARACI	Hic	Az	Orta	Çok	Tamamen
İçerik öğretim programının öngördüğü konsept konulara uygun hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik öğretim programının temel yaklaşımına uygun hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik ilgili amaçlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik ilgili kazanımlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik kavramsal çerçeveyi vermede ve kavram dağılımında öğretim programına uygun hazırlanmış mıdır?				✓	
İçerik bilimsel hatalardan arındırılmış mıdır?				✓	
İçerik taraflı görüşlerden arındırılmış mıdır?					✓
İçerik yanlış/batıl inançlardan uzak hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif düzenlenmiş midir?					✓
İçerik temel dini, ahlaki ve kültürel değerlere uygun oluşturulmuş mudur?				✓	
İçerik güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilmiş midir?				✓	
İçerik konular arası mantikî tutarlılık oluşturacak şekilde düzenlenmiş midir?				✓	
İçerik ilgili ayet ve hadis mealleri ile desteklenmiş midir?			✓		
İçerik hazırlanırken yeter sayıda ayet ve hadis mealine yer verilmiş midir?					✓
İçerik hazırlanırken ayet ve hadis meallerinin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamalara yer verilmiş midir?					✓
İçerik hazırlanırken ayet ve hadisler üzerinde düşünmeye/araştırma yapmaya yönlendirme yapılmış mıdır?					✓
İçerik öğretim programının öngördüğü ders kitabı hazırlama ilkelerine uygun oluşturulmuş mudur?			✓		

Tablodan anlaşıldığı üzere 6. sınıf DKAB ders kitabı peygamber ve ilahi kitap inancı ünitesi içeriğinde, öğretim programının öngördüğü tüm konulara yer verilmekte, temel yaklaşıma riayet edilmekte, taraflı görüş ve yanlış/batıl inançlardan uzak durulmakta, din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde düzenlenmeler yapılmaktadır. Ayet hadis kullanımında da anlaşılabilirliği kolaylaştıracak açıklamalar kullanma ile düşünme/araştırma yapmaya yönlendirmede sorun bulunmaktadır. Ancak başka bir çalışmada farklı yayınevine ait 6. Sınıf DKAB ders kitabının öğretim programının temel yaklaşımı mezheplerüstü bakış açısını yansıtmadığı ifade edilmektedir. Farklılık arz eden bu iki sonuçta incelenen ünitelerin etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü söz konusu ünite de namaz ibadeti gibi uygulamada farklı görüşlerin etkin olduğu bir ünite ele alınmaktadır.⁶²

Yukarıda belirtilenler dışında maddelere göre değişen içerik sorunlarının bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda ünite hazırlık çalışmaları tüm içeriği kapsayacak şekilde hazırlanırken anahtar kavramlara da aynı yaklaşım devam ettirilmemektedir. Çünkü öğretim

⁶² Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretimi*, 92.

programındaki anahtar kavramlar nübüvvet, risâlet ve tebliğ⁶³ yerine peygamber, mucize ve vahiy kavramları⁶⁴ tercih edilmektedir. Hz. Âdem kıssasında da her yerde şeytan olarak verilen ibarenin Kur'an ayet/ayetlerindeki içerik doğrultusunda özel isimler şeytan ya da iblis⁶⁵ şeklinde tercümelerde verilmemektedir. Başka bir çalışmada da ünite ile ilgili sonuçlarda etkinlik örnekleri başta olmak üzere kavramlar ve işlenişte problemlerin bulunduğu ifade edilmektedir.⁶⁶ Ancak söz konusu ünite için bu konuda en önemli problemin, öğretim programındaki kavram kullanımı için yapılan belirlemeler olduğu söylenebilir. Nitekim ünitenin akademik içeriği dikkate alındığında mevcut kavramların birbiriyle eş anlamlı olduğu görülmekte⁶⁷ kazanımlar ve içerikle bağlantılı olarak peygamberlik, tebliğ, vahiy ve ilahi kitap şeklindeki kavram seçiminin daha doğru bir yaklaşım olacağı anlaşılmaktadır.

Ders kitabında “genel ağ” yönlendirmesi bilimsel ve doğru bilgiye ulaşma araçlarından biri olarak belirtilmekte,⁶⁸ 6236 olan Kur'an ayetlerinin sayısı⁶⁹ 6666 olarak verilmektedir. Ayrıca sure sayısı bu konudaki kesinliğe rağmen ayet sayısı öncesi verilen yaklaşık kavramı⁷⁰ ile yanlış anlaşılmalara neden olabilecek şekilde ifade edilmektedir. Bu hususlar ders kitabının bilimsel hatalardan arındırılma ve güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilme konularında problem olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca peygamberlerin ismet sıfatının⁷¹ sağlıklı anlaşılabilmesi ve yanlış değerlendirilmemesi noktasında insanî özellikler çerçevesinde ele alınarak verilmesinin uygun olacağı görülmektedir.

Konular arası mantıkî tutarlılık oluşturma maddesinde de ders kitabı, zaman zaman yetersiz kalmaktadır. Mesela Kur'an'da adı geçen peygamberlerden sonra bir ilişkilendirme ve bağlantı cümlesi olmadan gelen paragraf,⁷² içerikteki anlam bütünlüğünü sağlamayı zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde üniteye ayrılan tüm sayfa sayısı dikkate alındığında fazla uzun bir metin olarak planlanan Hz. Âdem kıssasının⁷³ konu içi bütünlüğü ve ünite ile ilişkisi yeterince kurulamamaktadır. 1. kazanımla ilişkili Allah'ın (c.c.) Elçileri: Peygamberler konusunda, Kur'an'da adı geçen peygamberler verildikten sonra gelen etkinliğin⁷⁴ konu ve kazanımla doğrudan ilişkisi kurulamamaktadır. Daha Kur'an Ne Desin? başlıklı şiirden oluşan okuma metni de kazanım içeriğine uygun olmadığı ve kültürel yansımaların verildiği metinden sonra geldiği için içeriği desteklememektedir.⁷⁵ Benzer sonuçlarla başka bir yayınevine ait 6. sınıf DKAB ders kitabında uzun metinler ve tekrarlar nedeniyle anlatımın bozuklarının bulunduğu belirtilmektedir.⁷⁶ Aynı ünite için ise bir çalışmada etkinlikler tespit edilen sorunları dolayısıyla

⁶³ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 26.

⁶⁴ Sadullah Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6* (İstanbul: FCM Yayıncılık, t.y.), 9.

⁶⁵ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 23 2. paragraf.

⁶⁶ Kamali, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 7 ve 8. *Sınıf Ders Kitaplarında Allah-İnsan İlişkisi*, 113.

⁶⁷ Öğretim programında anahtar kavramlar olarak verilen “nübüvvet, risalet, davet, tebliğ” kavramlarında tebliğ ve davet, nübüvvet ve risalet aynı anlamda kullanılmaktadır. Bkz. *Dini Terimler Sözlüğü (İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri için)* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009), 57, 287.

⁶⁸ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 9.

⁶⁹ Hasan Keskin, *Ayetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 67.

⁷⁰ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 20'deki bilgi notu.

⁷¹ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 13.

⁷² Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 11 2. paragraf.

⁷³ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 23-24.

⁷⁴ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 12 etkinlik kutusu.

⁷⁵ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 21-22.

⁷⁶ Çakan, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 56.

yeterli bulunmaz iken,⁷⁷ bir diğer çalışmada bazı etkinliklerin sadece tablo doldurmak için verildiği ifade edilmektedir.⁷⁸

Konular, başlıklar ve paragraflarda yaşanan ilişkilendirme sorunu ile ayet hadis kullanımında da karşılaşılmaktadır. Nitekim “Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Nisa, 4/165) ayeti⁷⁹ peygamber göndermenin önemi ve faydasının değerlendirilmesinin istendiği etkinlikle doğrudan ilişkili görülmemektedir.

Yukarıda belirtilenler yanında öğretim programındaki kazanım açıklamalarının metinlere tam olarak yansıtılmaması, amaç ve kazanımlarla tutarlı hazırlanma maddesini en fazla problem yaşanan alanlardan biri olarak ortaya çıkarmaktadır. Nitekim 5. kazanımda Kur’an-ı Kerim’e saygının kültürümüzdeki örneklerine değinilmesi açıklamasına⁸⁰ kitapta yer verilmektedir. Ancak örneklerin geneli Kur’an-ı Kerim’in özel kılıflarda taşınması gibi daha çok şekilsel düzenlenmekte, öğrenme konusu da sadece hafızlıkla sınırlandırılmaktadır. Mimari, süsleme gibi geleneksel sanatlara, anlamaya yönelik çabalar ve bilim dallarının oluşumu gibi bilimsel yaşama yansıtma ile davranışlarda gösterme gibi yaşamın içinden ve farklı alanları konu edinen örnekler yer verilmemektedir. Amaç-kazanım ilişkisi ve bütünlüğü, kazanımlarda görülen bu eksikliklerin 6, 10, 15 ve 16. amaçlarda da sorun olduğunu düşündürürken, ders kitabı hazırlama ilkelerinden de 6 ve 10’nun yeterince uygulamaya aktarılamadığı sonucuna ulaştırmaktadır.⁸¹

Tablo 6: Altıncı Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Peygamber ve İlahi Kitap İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Puanlama ve Değerlendirme Verileri

Alınabilecek En Yüksek Puan	Alınan Puan	Uygunluk Derecesi
68	58	8,52

Tablo 6’daki verilerde 2021-2022 öğretim yılında 6. sınıfta okutulan tek ders kitabı FCM Yayınları ortaokul ve imam hatip ortaokulu DKAB ders kitabının, peygamber ve ilahi kitap inancı ünitesi örnekleminde tüm içerik özellikleri için 58 toplam puana ve 8,52 uygunluk derecesine sahip olduğu görülmektedir. Bulgular, ders kitabının istenen içerik özelliklerine oldukça uygun olduğu değerlendirilmesini yapmaya olanak tanımaktadır. Bununla birlikte ulaşılan sonuçlar çalışmada incelenen ders kitapları arasında toplam puan ve uygunluk derecesi ile içerik değerlendirme maddelerine en uygun ders kitabının da bu kitap olduğunu ortaya koymaktadır.

⁷⁷ Kamali, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6, 7 ve 8. Sınıf Ders Kitaplarında Allah-İnsan İlişkisi*, 113.

⁷⁸ Çakan, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 56.

⁷⁹ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 12.

⁸⁰ Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, 26.

⁸¹ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 8-10.

1.3. Yedinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı Melek ve Ahiret İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri

Tablo 7: Yedinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Melek ve Ahiret İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Verileri

DERS KİTABI İÇERİK DEĞERLENDİRME ARACI					
	Hiç	Az	Orta	Çok	Tamamen
İçerik öğretim programının öngördüğü konsept konulara uygun hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik öğretim programının temel yaklaşımına uygun hazırlanmış mıdır?				✓	
İçerik ilgili amaçlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik ilgili kazanımlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik kavramsal çerçeveyi vermede ve kavram dağılımında öğretim programına uygun hazırlanmış mıdır?		✓			
İçerik bilimsel hatalardan arındırılmış mıdır?			✓		
İçerik taraflı görüşlerden arındırılmış mıdır?				✓	
İçerik yanlış/batıl inançlardan uzak hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif düzenlenmiş mi?					✓
İçerik temel dini, ahlaki ve kültürel değerlere uygun oluşturulmuş mudur?				✓	
İçerik güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilmiş mi?				✓	
İçerik konular arası mantikî tutarlılık oluşturacak şekilde düzenlenmiş mi?		✓			
İçerik ilgili ayet ve hadis mealleri ile desteklenmiş mi?					✓
İçerik hazırlanırken yeter sayıda ayet ve hadis mealine yer verilmiş mi?				✓	
İçerik hazırlanırken ayet ve hadis meallerinin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamalara yer verilmiş mi?				✓	
İçerik hazırlanırken ayet ve hadisler üzerinde düşünmeye/araştırma yapmaya yönlendirme yapılmış mıdır?				✓	
İçerik öğretim programının öngördüğü ders kitabı hazırlama ilkelerine uygun oluşturulmuş mudur?				✓	

Tabloda görüleceği üzere 7. sınıf DKAB ders kitabı melek ve ahiret inancı ünitesi; öğretim programının öngördüğü konulara uygun hazırlanma, yanlış/batıl inançlardan uzak olma, din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruma, ilgili ayet hadis mealleriyle desteklenme maddelerinde içerik özelliklerine tamamen uygundur. Ancak bunun dışındakilerde konulara göre değişen eksiklikler söz konusudur. Bu bağlamda ders kitabının ilgili ünite içeriğinde taraflı görüşlerden arındırılma, dinî, ahlakî ve kültürel değerlere uygun olma, güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilme, yeter sayıda ayet hadis mealine yer verme ile kullanılan ayet hadis mealleri için gerekli açıklama ve yönlendirmeleri yapma, programının öngördüğü ders kitabı hazırlama ilkelerine riayet etme konularına tamamen değil çok riayet edildiği görülmektedir. Belirtilen maddeler yanında öğretim programının temel yaklaşımına uygunlukta, aynı ders kitabı için farklı bir ünite örneğinde büyük ölçüde mezheplerüstü olduğu bulgularıyla⁸² yakın sonuçlara verilere ulaşılmaktadır.

Değerlendirme aracında çok uygun olduğu belirtilen maddelerde, dikkat çeken ve düzenlemesi öğrenci öğrenmelerine katkı sağlayabilecek hususlar bulunduğu görülmektedir. Bunlardan biri “Hani, İmran’ın karısı, “Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” demişti.” (Âl-i İmrân,

⁸² Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretimi*, 95.

3/35)'tedir. Ayette Hz. Meryem'in Allah'a adandığı çok açık ifade edilirken mabede adandığı⁸³ yorumunun tercih edilmesi ile bilimsellik ve ayet hadis mealı kullanımı açısından doğru bir yaklaşım sergilenmemektedir. Meleklerin özellik ve görevleri konusunda ise seçilen "Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun..." (Fatır, 35/1) ayetinin içerikle ilişkili değildir. Madde ile ilgili eksiklikler üniteye tanıtılacak Nas Suresi için de devam etmekte, insanlar ve onlardan gelebilecek zararlar konusu üzerinde durulmamaktadır.⁸⁴ Melekler ve özellikleri konusu işlenirken yapılan münker tanımlaması,⁸⁵ ahiret hayatının aşamaları başlığında cennetle ödüllendirme ve cennetin özellikleri açıklaması⁸⁶ öğretim programındaki temel kaynaklara dayalı olma ilkesi ihlal edilerek kaynak belirtilmeden verilmektedir. Ayrıca Allah'ın Melekleri başlıklı şiir,⁸⁷ melekler ve özelliklerini doğru yansıtmamaktadır. Çünkü metin içinde meleklerin özellikleri, gözle görülmesi de diğer duyu organları ile fark edilebilen elektrik, gül kokusu, hava, meyve tadı ile ilişkilendirilmektedir.

Bilimsel hatalardan arındırılmanın ilgili ders kitabında orta düzeyde gerçekleştirildiği görülmektedir. Çünkü içerikte öğretim programı anlayışı ile bilimsel hatalardan arındırılmış olma durumunu etkileyen bazı hususlar bulunmaktadır. Nitekim öğretim programında da belirtilen şekilde maddi varlıklar, sadece gözle algılanıyormuş bunun dışındaki duyu organlarımız ile algıladıklarımız farklı bir âlem sınıflandırmasında yer alıyormuş düşüncesine götüreceği şekilde gözle görülebilen ve gözle görülemeyen varlıklar ayrımı yapılmaktadır. Bunun yerine daha genel anlamda ve gayb kavramını da karşılayacak şekilde maddi ve manevi varlık âlemi olarak yapılacak sınıflandırma yanlış anlaşılmalara daha fazla engelleyecektir.

İçeriğin bilimsel hatalardan arındırılma konusuna ek olarak yukarıda diğer maddeler için ifade edilenler, öğretim programı amaç ve kazanımlarına uygunlukta dikkat çeken eksikliklerin bulunduğunu düşündürmektedir. Çünkü belirtilenler, ünite kazanımlarının içeriğe yeteri kadar yansıtılmasını engellemektedir. Ayrıca ünite içinde ahiret hayatının aşamaları ele alınırken son paragrafın⁸⁸ kazanımla ilişkilendirilmemesi gibi durumlarla da karşılaşmaktadır. Meleklerin özellikleri izah edilirken içerikte kazanıma uygun olarak gaybı bilmedikleri yer almamaktadır.⁸⁹ Hz. İsa kıssasında ise kazanımın öngördüğü kısaca Hz. Meryem'den bahsetme ile konuyu Maide ve Meryem sureleriyle sınırlandırma⁹⁰ hususuna riayet edilmeyerek Hz. Meryem ve ailesi hakkında ünite için ayrıntı sayılabilecek bilgiler verilmekte, Meryem ve Maide sureleri dışındaki kaynak ve surelerden yararlanılmaktadır.⁹¹ Nitekim 25 sayfalık ünite içeriğinde 5 sayfanın Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. İsa (a.s.) başlığına ayrılması ulaşılan sonuçları desteklemektedir. Belirtilen tüm hususlar öğretim programında 1., 2., 3. ve 7. kazanımın gerçekleştirilmesinde yetersiz kaldığını ve az hedeflere ulaşıldığını düşündürürken amaçlarda; dinî, ahlakî kavramları tanıma, çevredeki inanç unsurları ile inanç ilkelerinin farkında olma ve sure ile ayetlerin muhtevasını tanımanın yeterince gerçekleşmeyeceği sonucuna ulaştırmaktadır.⁹²

Verilere göre 7. sınıf DKAB ders kitabı melek ve ahiret inancı ünitesi metin incelemesinde en önemli sorun, kavramsal çerçeve ve dağılımında öğretim programa uygunluk ile konular arası

⁸³ Selahattin Çamyar-Hacer Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı* (Ankara: Gün Yayıncılık, 2022), 25.

⁸⁴ Çamyar-Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 30.

⁸⁵ Çamyar-Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 9.

⁸⁶ Çamyar-Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 20 3. paragraf.

⁸⁷ Çamyar-Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 15.

⁸⁸ Çamyar-Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 22.

⁸⁹ Çamyar-Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 12-15.

⁹⁰ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 31.

⁹¹ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 25-29.

⁹² MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 9-10.

mantikî tutarlılık oluşturma maddelerinde yaşanmaktadır. Ünitelerin ana kavramlarından⁹³ âlem ve şeytan içerikte hiç geçmemekte; cin, ahiret ve melek kavramlarından özellikle cin yeteri kadar vurgulanmamaktadır. Nitekim ilk konu olan görülen ve görülemeyen varlıklarla ilgili ara değerlendirme etkinliğinde sadece melek kavramına yer verilmektedir.⁹⁴

İlgili ders kitabı içeriğinde az yeterli bulunan hususlardan biri, ifade edildiği üzere içeriğin mantiki tutarlılık sağlayacak şekilde düzenlenmesidir. Nitekim ünitenin ilk başlığı Görülen ve Görülemeyen Varlıklar'da varlıkların sınıflandırılması, ara geçişlerle iki kez tekrar edilerek ve farklı bir konu ile bölünerek işlenmektedir. Ayrıca ayet içeriğini nerede ise birebir tekrar eden açıklama cümlesi de paragraf içi anlatımı bozmaktadır.⁹⁵ 1. konu başlığında belirtilen karmaşanın 3. başlık dünya ve ahiret inancında da söz konusu olduğu görülmektedir.⁹⁶ Burada içeriğin anlaşılabilirliği kolaylaştıracak şekilde “dünya, ömür, ecel ve ahiret inancı” olarak sınıflandırılmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. Tekrar konusu ünitenin diğer başlık ve sayfalarında da görülmekte melek çeşitleri tanıtılırken kirâmen kâtibin iki kez aynı sayfada tekrar edilmektedir.⁹⁷ İsrail ve sura üflemesi konusu ise farklı sayfalarda yine iki kez tekrarlanmaktadır.⁹⁸ Benzer şekilde etkinliklerdeki bir kavram haritası ilişkilendirme yapılmadan verilmektedir.⁹⁹ Benzer tekrarlar iki paragrafın tamamında¹⁰⁰ ahiret hayatının aşamaları konusu için de söz konusu olurken ele alınan kitabın içeriğindeki fazla ve anlamlandırmayı engelleyecek tekrar problemi, başka bir çalışmanın ulaştığı veriler arasında yer almaktadır.¹⁰¹

Belirtilenler ve ders kitabı yazımı ile ilgili öğretim programındaki ilkeler birlikte değerlendirildiğinde; kavram kazandırmaya yönelik 13., kaynak kullanımına yönelik 14., süre dağılımı ve kullanımı ile ilgili 7., okuma metinleri için 10. maddenin¹⁰² ihlal edildiği sonucuna varılmaktadır. Başka bir araştırmanın sonucunda aynı kitap için öğretmenlerin büyük çoğunluğunun “içerik geliştirilmeli” değerlendirmesi de¹⁰³ yukarıda belirtilenler çerçevesindeki eksiklikleri desteklerken niteliği arttırmak için kitabın içeriğinin yeniden ele alınması gerektiği sonucuna götürmektedir.

Tablo 8: Yedinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Melek ve Ahiret İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Puanlama ve Değerlendirme Verileri

Alınabilecek En Yüksek Puan	Alınan Puan	Uygunluk Derecesi
68	49	7,20

Tablo 8, Gün Yayıncılık tarafından basılan 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu DKAB ders kitabı melek ve ahiret inancı ünitesi içerik incelemesi sonucu elde edilen toplam puanın uygunluk derecesinin 7,20 olduğunu koyarken kitabın ders kitabı içerik özelliklerine oldukça uygun olduğunu göstermektedir. Ancak bu sonuçlar, ilgili ders kitabının 7-8 arasında belirlenen değerlendirme ölçeği için çok sınırdaki bir puana sahip olması ve çalışmada incelenen ders kitapları içinde de en az uygunluk düzeyini taşıması açısından dikkat çekmektedir.

⁹³ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32.

⁹⁴ Çamyar-Yaldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 11.

⁹⁵ Çamyar-Yaldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 10 2. paragraf son iki cümle.

⁹⁶ Çamyar-Yaldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 16-18.

⁹⁷ Çamyar-Yaldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 14.

⁹⁸ Çamyar-Yaldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 14 ve 18.

⁹⁹ Çamyar-Yaldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 21.

¹⁰⁰ Çamyar-Yaldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, 22, 1 ve 2. paragraf.

¹⁰¹ Çakan, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 58.

¹⁰² MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 9-10.

¹⁰³ Çakan-Karateke, *Ortaokulda Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 407.

1.4. Sekizinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları Kader İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri

2021-2022 öğretim yılında 8. sınıf DKAB dersi için EBA'da 5.sınıfta olduğu gibi iki kitap tanımlanmıştır. Bunlar Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınevi ve Anka Yayınları'na aittir. İki kitabın kader inancı ünitesi bağlamında bir ders kitabından istenen özelliklere ne ölçüde taşındıkları bu başlık altında ayrı ayrı ele alınmaktadır.

Tablo 9: MEB Yayınları Sekizinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Kader İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Verileri

DERS KİTABI İÇERİK DEĞERLENDİRME ARACI					
	Hic	Az	Orta	Çok	Tamamen
İçerik öğretim programının öngördüğü konsept konulara uygun hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik öğretim programının temel yaklaşımına uygun hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik ilgili amaçlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik ilgili kazanımlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik kavramsal çerçeveyi vermede ve kavram dağılımında öğretim programına uygun hazırlanmış mıdır?				✓	
İçerik bilimsel hatalardan arındırılmış mıdır?			✓		
İçerik taraflı görüşlerden arındırılmış mıdır?			✓		
İçerik yanlış/batıl inançlardan uzak hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif düzenlenmiş midir?					✓
İçerik temel dini, ahlaki ve kültürel değerlere uygun oluşturulmuş mudur?					✓
İçerik güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilmiş midir?			✓		
İçerik konular arası mantikî tutarlılık oluşturacak şekilde düzenlenmiş midir?		✓			
İçerik ilgili ayet ve hadis mealleri ile desteklenmiş midir?					✓
İçerik hazırlanırken yeter sayıda ayet ve hadis mealine yer verilmiş midir?					✓
İçerik hazırlanırken ayet ve hadis meallerinin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamalara yer verilmiş midir?					✓
İçerik hazırlanırken ayet ve hadisler üzerinde düşünmeye/araştırma yapmaya yönlendirme yapılmış mıdır?					✓
İçerik öğretim programının öngördüğü ders kitabı hazırlama ilkelerine uygun oluşturulmuş mudur?				✓	

MEB Yayınları 8. sınıf DKAB ders kitabı kader inancı ünitesi içerik özellikleri için ulaşılan veriler; öğretim programın öngördüğü konsept konulara uygun hazırlanma, din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif düzenlenme, dinî, ahlakî ve kültürel değerlere uygun oluşturulma ile ayet hadis meallerinin kullanımı hususlarında sorun bulunmadığını göstermektedir. Buna karşın verilerde diğer maddeler için yeterli düzeylerinde değişiklik arz eden içerik problemlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

İlgili ders kitabı ve ünite içeriğinde tamamen yeterli olanlardan sonra çok uygun kabul edilen maddeler, kavram kullanımı ve ders kitabı hazırlamada öğretim programına riayet etme maddeleridir. Öğretim programının ana kavramları açısından temel çerçeveyi verme ve dağılıma dikkat etmede sorun bulunmamaktadır. Ancak metin içeriğinde başarı ve başarısızlık alt başlığında anlaşılması çok zor olan ve ana kavramlar ile konunun yeterince anlaşılmasını

engelleyebilecek “...Allah’ın (c.c.) inayeti ve nusreti...”¹⁰⁴ gibi kavramsallaştırmalar yapılmaktadır. Metinlerde konu ve bağlam açısından mantıkî tutarlılığı sağlamada görülen yetersizlikler, ders kitabı hazırlama ilkelerinden 15. maddenin¹⁰⁵ yeterince gerçekleştirilemediğini düşündürmektedir. Nitekim aynı sınıf için hazırlanan başka ders kitaplarının birinde etkinliklerin istenilen şekilde hazırlanmadığı belirtilirken¹⁰⁶ bir diğerinde yeter sayıda ve amaç ile kazanımları gerçekleştirecek özellikte olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁷

Kader inancı ünite içeriğinin verilerde; öğretim programı temel yaklaşımına uygunluk, bilimsel hata, taraflı görüş ile yanlış/batıl inançlardan uzak olma, güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilme yanında amaç ve kazanımlarla tutarlı hazırlanma konularında orta düzeyde yeterli olduğu görülmektedir. Çünkü konuyla ilgili alanda yapılan tartışmaların da etkisiyle kader tanımı, Eş’ârî anlayışa uygun olarak yapılmaktadır. Aynı doğrultuda objektiflik ve tarafsızlığa uygun olmayan bir yaklaşımla Cibril hadisinin Müslim, İman, 1 ve Ebu Davud, Sünnet, 15’teki versiyonlarından yararlanılmakta¹⁰⁸ ancak Buhari’deki diğer farklı versiyondan bahsedilmemektedir. Kaderle ilgili kavramlar başlığında “Bir bebek doğar, çocuk olur, genç olur, derken yaşlılık gelir ve ömrü son bulur.”¹⁰⁹ ifadesi herkesin bu aşamaları geçireceğini düşündürmesi; Hz. Musa’nın çocukluğunda yaşadıkları için “Yeni doğan Musa’yı Yüce Allah bir lütuf olarak elbette koruyacak ve onun emniyetini sağlayacaktı.”¹¹⁰ cümlesinin Yüce Allah’a yapacağı bir zorunluluk yüklenmesi, bilimsellik ile ilgili sorun oluştururken yanlış anlamalara neden olabileceği için yeniden düzenlenmesi gerektiği kanaatine götürmektedir. Cibril hadisinin kaynakları belirtilirken akademik ilkelere yeterince riayet edilememesi de içerikte kaynak kullanımı konusunda problemlerin bulunduğu kanısına götürmektedir.¹¹¹ Yukarıdaki belirlemelere karşın başka bir çalışmada aynı ders kitabının öğretim programının temel yaklaşımı mezheplerüstülüğü büyük ölçüde yansıttığı ifade edilmektedir.¹¹² Bu durumda seçilen ünitenin zekât ve sadaka olmasının büyük etken olduğu düşünülmektedir. Çünkü kader inancının, özelliği itibarıyla öğretime konu edilmesi ve işlenmesi, akademik anlamda oldukça zor kabul edilmektedir.¹¹³

Belirtilenler yanında 1. başlıktaki hazırlık çalışmaları sorusunun, henüz konu hakkında sağlıklı öğrenmeleri olmayan biri için doğru soru olabileceği tartışmalı olup dünyaya Allah’ın ölçü koyması ile kader tanımı arasında bağlantı kurulmamaktadır.¹¹⁴ Başlığın “yorumlayalım” etkinliğinde de benzer şekilde henüz konu işlenmeden küllî ve cüzî irade konusuna girilmesi ve değerlendirme yapılmasının istenmesi¹¹⁵ hem anlatımı bozmakta hem de istenilen kazanımların gerçekleşmesini engellemektedir. Ders kitaplarındaki açıklamalar ile kader tanımı arasındaki ayrışma; kaza ve kader inancı konusunun öğretim programları, ders ve öğretmen kılavuz kitapları bağlamında konu edildiği özel bir çalışmanın da ulaşılan sonuçları arasında yer

¹⁰⁴ Selahattin Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021), 31.

¹⁰⁵ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 10.

¹⁰⁶ Çakan, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 58.

¹⁰⁷ Tutmaz, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 80.

¹⁰⁸ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 13. 5. dipnot.

¹⁰⁹ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 24 2. paragraf.

¹¹⁰ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 33.

¹¹¹ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 15 yorumlayalım etkinliği.

¹¹² Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretimi*, 95.

¹¹³ Mustafa Öcal, “Kader ve Kaza İnancının Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2003), 32.

¹¹⁴ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 12.

¹¹⁵ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 13.

almakta,¹¹⁶ bir katılımcının aynen verilen "...Maturidî gibi tanımlayıp, Eş'ârî gibi yaşayıp, Mu'tezilî gibi inanmak istiyoruz..."¹¹⁷ ifadesi zihinlerdeki karmaşayı çok açık ortaya koymaktadır. Evrendeki yasalar konusu içerik açısından uygun olmakla birlikte zaman zaman çok uzun ve ayrıntılı hususlara girilerek ana öğrenmelerden uzaklaşmaktadır.¹¹⁸ Bu hususlar özellikle 1, 2 ve 3. kazanımların¹¹⁹ istenilen şekilde gerçekleşmesini engellerken amaçlarda da 3 ve 8'de¹²⁰ eksik kalındığı sonucuna götürmektedir. Nitekim başka bir yayınevine ait 8. sınıf ders kitabı için öğretmenlerin çok ayrıntıya girildiğini ifade etmeleri de ulaşılan veri ve sonuçları desteklemektedir.¹²¹

Ünitede en fazla konuları mantıkî tutarlılık oluşturacak şekilde düzenlenmede sorun yaşanırken bahsedilen 1. başlıktaki metin içeriğinde bütünlüğü sağlama problemi 1 ve 2. başlıkta da görülmektedir.¹²² Burada öncelikle evrenin bir ölçüye göre yaratılması sonra kader konusunun ele alınması, metin içeriğindeki bütünlüğü sağlarken kazanımların istenen şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır. Ayrıca Kader ve Kaza İnanıcı başlığında kaderin ölçü olarak vurgulanması¹²³ ile aynı konuda yorumlayalım etkinliğindeki hadiste "...kalemler kaldırılmış (karar verilmiş), sayfalar kurumuş (hüküm kesinleşmiş)"¹²⁴ ifadesinin yer alması çelişki arz etmektedir. Yine İnsanın İradesi ve Kader başlığında metinle kavram haritasının ilişkilendirilmemesi¹²⁵ içeriğin anlaşılmasında sorun teşkil etmektedir. Belirtilenlere ek olarak insanın iradesi işlenirken aklın iyi ve doğruyu ihtimalli bir şekilde, hak ile batılı kesin olarak ayırt ettiğinin¹²⁶ belirtilmesi çelişki oluşturmaktadır. Kaderle İlgili Kavramlar başlığında da ilk paragrafın kendi arasında ilişkilendirme sorunu dikkati çekerken¹²⁷ başarı ve başarısızlıkla ilgili son paragraf¹²⁸ önceki iki paragrafın tekrarı mahiyetindedir. Ulaşılan bulguları destekler şekilde başka bir çalışmanın verileri arasında, kader inancının ders kitaplarında öğrenci için tutarlı ve açıklayıcı şekilde ele alınmadığı yer almaktadır.¹²⁹ Farklı bir yayınevine ait 8. sınıf ders kitabını inceleyen bir çalışmada ise konunun öğrencilerin dikkatini toplamasını engelleyecek şekilde uzun ve durağan verildiği belirtilmektedir.¹³⁰

Tablo 10: MEB Yayınları Sekizinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Kader İnanıcı Ünitesi İçerik Özellikleri Puanlama ve Değerlendirme Verileri

Alinabilecek En Yüksek Puan	Alınan Puan	Uygunluk Derecesi
68	51	7,5

Tablodaki veriler; MEB Yayınları ortaokul ve imam hatip ortaokulu DKAB ders kitabının kader inancı ünite içeriğinde uygunluk derecesinin 51 toplam puanla 7,5 ve oldukça uygun olduğunu

¹¹⁶ Fatma Zehra Doğan, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde "Kaza ve Kader İnanıcı" Öğretiminin Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Öğretmen Görüşleri Bağlamında İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2022, 129.

¹¹⁷ Doğan, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde "Kaza ve Kader İnanıcı"*, 131.

¹¹⁸ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 16-20.

¹¹⁹ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 36.

¹²⁰ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 8.

¹²¹ Çakan-Karateke, *Ortaokulda Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 410.

¹²² Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 12-23.

¹²³ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 12.

¹²⁴ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 13.

¹²⁵ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 21.

¹²⁶ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 21 3. paragraf.

¹²⁷ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 24 2. paragraf.

¹²⁸ Nayir vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 31.

¹²⁹ Doğan, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde "Kaza ve Kader İnanıcı"*, 129; Ayrıca konuya dair bir değerlendirme için bkz., İbrahim Kaplan, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitaplarında İnsanın Kaderi Problemine Yaklaşımlar", *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, ed. Muhammet Koçak (Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 2016), 2/251-259.

¹³⁰ Çakan, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 58.

göstermektedir. Ayrıntılı veriler incelenirken ortaya konulan bazı maddelerdeki sorunlara rağmen bulgular, ilgili ders kitabının kendisinden istenen içerik özelliklerine büyük ölçüde sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 11: Anka Yayınları Sekizinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Kader İnanç Ünitesi İçerik Özellikleri Verileri

DERS KİTABI İÇERİK DEĞERLENDİRME ARACI					
	Hic	Az	Orta	Çok	Tamamen
İçerik öğretim programının öngördüğü konsept konulara uygun hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik öğretim programının temel yaklaşımına uygun hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik ilgili amaçlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik ilgili kazanımlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?			✓		
İçerik kavramsal çerçeveyi vermede ve kavram dağılımında öğretim programına uygun hazırlanmış mıdır?				✓	
İçerik bilimsel hatalardan arındırılmış mıdır?				✓	
İçerik taraflı görüşlerden arındırılmış mıdır?			✓		
İçerik yanlış/batıl inançlardan uzak hazırlanmış mıdır?					✓
İçerik din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif düzenlenmiş midir?					✓
İçerik temel dini, ahlaki ve kültürel değerlere uygun oluşturulmuş mudur?				✓	
İçerik güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilmiş midir?				✓	
İçerik konular arası mantikî tutarlılık oluşturacak şekilde düzenlenmiş midir?			✓		
İçerik ilgili ayet ve hadis mealleri ile desteklenmiş midir?				✓	
İçerik hazırlanırken yeter sayıda ayet ve hadis mealine yer verilmiş midir?					✓
İçerik hazırlanırken ayet ve hadis meallerinin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamalara yer verilmiş midir?					✓
İçerik hazırlanırken ayet ve hadisler üzerinde düşünmeye/araştırma yapmaya yönlendirme yapılmış mıdır?				✓	
İçerik öğretim programının öngördüğü ders kitabı hazırlama ilkelerine uygun oluşturulmuş mudur?				✓	

Tablo verilerinde; Anka Yayınevi DKAB ders kitabının içerik itibarıyla öğretim programının öngördüğü konulara yer verdiği, yanlış/batıl inançlardan uzak hazırlandığı, din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif olarak düzenlendiği, yeter sayıda ayet hadis mealine yer vererek anlaşılabilirlik için gerekli açıklamaları içerdiği görülmektedir. Ancak bunların dışındaki hususlarda maddelere göre değişiklik arz eden bazı problemler bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda öğretim programına uygun olarak kavramsal çerçeveye dikkat etme, bilimsel hatalardan arındırılma, yanlış/batıl inançlardan uzak olma, temel dini, ahlaki ve kültürel değerlere riayet etme, güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilme, ilişkili ayet hadis mealleriyle desteklenme ve bunlarla ilgili düşünmeye/araştırma yapmaya yönlendirme ile ders kitabı hazırlama ilkelerini yerine getirmede büyük ölçüde istenenleri yerine getirmekle birlikte bazı sorunlar söz konusudur. İçeriğin ayet, hadis mealleri ile desteklenmesinde buradaki ve bir önceki 8. sınıf ders kitabında ulaşılan olumlu sonuçlar, farklı çalışmaların kaza kader konusunda ayet, hadis kullanımını değerlendiren verileri ile benzerlik göstermektedir.¹³¹ Bunlara karşın bir

¹³¹ Macid Yılmaz, "İnanç Öğrenme Alanları Açısından Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/3 (2014), 126.

başka çalışmada ünite için hadis kullanımı uygun kabul edilirken ayet kullanımının sorunlu olduğu belirtilmektedir.¹³²

Hazırlık çalışmalarında da bazı sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda genel ağ, bilginin ana kaynaklardan elde edilmesi ilkesine¹³³ yeterince dikkat edilmediğini düşündürecek şekilde başvuru kaynağı olarak belirtilmektedir.¹³⁴ Metinlerde kavramlara genel olarak öğretim programının öngördüğü şekilde yer verilmektedir. Ancak ölçme değerlendirme ve konuya girişte yapılan vurgulamalar, ders kitabı yazım ilkelerinden içerikte dengeli dağılıma riayet¹³⁵ açısından yeniden ele alınmalarının gereklilik arz ettiği kanaatine ulaştırmaktadır. Hz. Musa kıssasında vefat etmiş tüm peygamberler için esenlik dilenmesi¹³⁶ de bilimselliğe dikkat etmede eksiklik olarak kendini göstermektedir. İçerikte temel dinî, ahlakî ve kültürel değerlere büyük ölçüde yer verilmekle birlikte, metin içeriğinde kullanılan okuma parçalarının, Mehmet Akif Ersoy'un Mütevekkil şiiri gibi kültürel değerlerimizi daha iyi yansıtabilecek örneklerden seçilmesi, bilginin edinimini kolaylaştırma ve ders kitabı hazırlama ilkelerinden 16'yı¹³⁷ istenen ölçüde gerçekleştirilmede daha fazla katkı sağlayacağı sonucuna götürmektedir. Nitekim başka bir çalışmanın verilerinde örneklerin günlük yaşamla ilişkisi yanında ünitenin okuma parçası, şiir, ilahi ile desteklenmesinde istenilen niteliğe kısmen ulaşıldığının ifade edilmesi,¹³⁸ bu sonuçları desteklemektedir.

Çok uygun kabul edilen maddelerden ayet, hadis kullanımında, Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Musa (a.s.) ve Bir Ayet Tanıyorum: Ayete'l-Kürsi ve Anlamı başlıklarında bazı sorunların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Musa kıssasında işlenişin ünite içeriğine göre çok uzun ve ünite vurgusundan uzak olması, kazanımda belirtilenlerin aksine A'raf, Taha ve Kasas sureleri dışına çıkılması,¹³⁹ Ayete'l-Kürsi'de de temel konu ve içerik vurgularının yapılmaması,¹⁴⁰ ayet, hadis kullanımı ile birlikte kazanımların istenen derecede gerçekleşmesini engellemektedir. Bunlar, amaçlarda dinin sosyal hayat üzerindeki etkisini kavrama ve davranışı güzelleştirmeye olumlu etkisini bilme ile farklı inançları, dua ve sureleri tanımada¹⁴¹ yetersiz kalındığını düşündürmektedir. Ayrıca 3. kazanımda istenen iş kazası sorumluluk ilişkisine içerikte yer verilmemektedir.¹⁴² Bu durum kazanım ve amaçların orta düzeyde yeterli olduğu sonucuna götürürken aynı durumun öğretim programının temel yaklaşımına uygunlukta da yaşandığı kanaatine ulaştırmaktadır. Çünkü mezheplerüstü olma yaklaşımını yeterince yansıtmayan bir düzenlemeyle kader, külli irade ve cüzi irade tanımlarında¹⁴³ sadece Eş'ârî anlayışını yansıtan bir metin içeriği tercih edilmektedir.

Veriler, konular arası mantıkî tutarlılık oluşturmaya ilgili ders kitabında ve ünite içerik özelliklerinde orta düzeyde dikkat edildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim ilk başlıkta kaza ve kader inancına yaratılış ve ölçü ile başlanıp kader tanımında bilme ve takdir etme ile devam edilmektedir.¹⁴⁴ İnsanın iradesi ve kader konusu da kazanım ve içerikle çok ilişkili olmayan,

¹³² Tutmaz, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 81.

¹³³ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 9.

¹³⁴ Fikri Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı* (Ankara: Anka Yayınevi, t.y), 9.

¹³⁵ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 9.

¹³⁶ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 27.

¹³⁷ MEB *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 9.

¹³⁸ Tutmaz, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 80, 81.

¹³⁹ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 22-27.

¹⁴⁰ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 27-28.

¹⁴¹ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 8.

¹⁴² Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 17-21.

¹⁴³ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 11, 15 not edelim.

¹⁴⁴ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 10-11.

metnin tamamı düşünülürken bulunduğu yer diğer paragraflarla bütünlük sağlamayan bir metin¹⁴⁵ ile ele alınmaktadır.

Tablo 12: Anka Yayınları Sekizinci Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı Kader İnancı Ünitesi İçerik Özellikleri Puanlama ve Değerlendirme Verileri

Alınabilecek En Yüksek Puan	Alınan Puan	Uygunluk Derecesi
68	51	7,5

Tabloya göre Anka Yayınevi ortaokul ve imam hatip ortaokulu DKAB ders kitabının kader inancı ünite içeriğinde 51 toplam puanla uygunluk derecesi, 7,5'tir. Veriler ilgili ders kitabının 17 maddede istenen içerik özelliklerine büyük ölçüde uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Buradaki puanlama ve değerlendirme sonuçları diğer 8. sınıf DKAB ders kitabının bulgularıyla birlikte ele alındığında, maddeler bazındaki farklılaşmalara rağmen, aynı toplam puan ve uygunluk derecesine sahip olmaları açısından dikkat çekmektedir.

2. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları İnançla İlgili Üniteler İçerik Özelliklerinin Sınıf, Ders Kitabı ve Uygunluk Derecesi Karşılaştırması

Tablo 13: ODKAB Ders Kitapları İnançla İlgili Üniteler İçerik Özelliklerinin Sınıf, Ders Kitapları ve Uygunluk Düzeyi Karşılaştırma Verileri

DERS KİTABI İÇERİK DEĞERLENDİRME ARACI	5. Sınıf		6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf	
	M E B	Li sans	F C M	Gün	M E B	An ka
İçerik öğretim programının öngördüğü konsept konulara uygun hazırlanmış mıdır?	3	4	4	4	4	4
İçerik öğretim programının temel yaklaşımına uygun hazırlanmış mıdır?	4	4	4	3	2	2
İçerik ilgili amaçlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?	1	2	2	2	2	2
İçerik ilgili kazanımlarla tutarlı hazırlanmış mıdır?	1	2	2	2	2	2
İçerik kavramsal çerçeveyi vermede ve kavram dağılımında öğretim programına uygun hazırlanmış mıdır?	3	3	3	1	3	3
İçerik bilimsel hatalardan arındırılmış mıdır?	4	3	4	2	2	3
İçerik taraflı görüşlerden arındırılmış mıdır?	4	4	4	3	2	2
İçerik yanlış/batıl inançlardan uzak hazırlanmış mıdır?	4	4	4	4	4	4
İçerik din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif düzenlenmiş midir?	4	4	4	4	4	4
İçerik temel dini, ahlaki ve kültürel değerlere uygun oluşturulmuş mudur?	3	2	3	3	4	3
İçerik güvenilir bilgi kaynaklarıyla zenginleştirilmiş midir?	2	3	4	3	2	3
İçerik konular arası mantikî tutarlılık oluşturacak şekilde düzenlenmiş midir?	3	3	3	1	1	2
İçerik ilgili ayet ve hadis mealleri ile desteklenmiş midir?	3	3	2	4	4	3
İçerik hazırlanırken yeter sayıda ayet ve hadis	3	4	4	4	4	4

¹⁴⁵ Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 8, 16, 3. paragraf.

mealine yer verilmiş midir?						
İçerik hazırlanırken ayet ve hadis meallerinin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamalara yer verilmiş midir?	2	3	4	3	4	4
İçerik hazırlanırken ayet ve hadisler üzerinde düşünmeye/araştırma yapmaya yönlendirme yapılmış mıdır?	3	3	4	3	4	3
İçerik öğretim programının öngördüğü ders kitabı hazırlama ilkelerine uygun oluşturulmuş mudur?	3	2	3	3	3	3
<i>Toplam</i>	<i>50</i>	<i>53</i>	<i>58</i>	<i>49</i>	<i>51</i>	<i>51</i>
DERS KİTABI UYGUNLUK DÜZEYİ	7,35	7,79	8,52	7,20	7,5	7,5
	OLDUKÇA UYGUN					

Ders kitabı değerlendirme aracından elde edilen toplam verilerde, ODKAB ders kitaplarının toplam puanları 8. sınıfta okutulan farklı yayınevine ait iki kitap dışında farklılık arz etmektedir. Burada en yüksek toplam puan 58 ile 6. sınıf, en düşük toplam puan 49 ile 7. sınıf ders kitabına aittir. Okutulan sınıf itibarıyla bulgular değerlendirildiğinde ise iki kitabın bulunduğu 8. sınıfta yeterlikler aynı kalırken 5. sınıfta az da olsa farklılaştığı görülmektedir.

Ünite konuları ve kazanımların niteliği, sonuçlara etki eden hususlar arasında öne çıkmaktadır. Çünkü en yüksek puanı alan ders kitabında ünite, daha somut konu ve kazanımlardan oluşan peygamber ve ilahî kitap inancı iken en düşük yeterlik puanı tamamen soyut içeriklerin ele alındığı melek ve ahiret inancı ünitesinin yer aldığı 6. Sınıf DKAB ders kitabına aittir. Başka bir çalışmada öğretmenlerin çoğunluğunun farklı bir yayınevine ait olsa da 6. sınıf DKAB ders kitabı içeriği için olumlu görüş belirtmeleri, bu hususun içerik özelliklerinde önemli bir etken olduğu düşüncesini desteklemektedir.¹⁴⁶ Bu açıdan değerlendirildiğinde soyut konuların ele alındığı Allah ve kader inancı üniteleri için içerik yeterlik düzeylerinin yüksek olması, çelişkili bir durum olarak nitelendirilebilir. Fakat konularına rağmen iki ünitenin içerik ve kazanımlarının toplumsal veya bireysel hayatla ilişkiler bağlamında ele alınmasının, alt başlıklarının bu yönde oluşturulmasının, amaç ve kazanımlarla tutarlılık başta olmak üzere tüm maddelerin yeterlik düzeylerini olumlu etkilediği anlaşılmaktadır.

Değerlendirme aracı verileri toplam puanlardan sonra maddeler bazında ayrı ayrı ele alındığında, tüm ODKAB ders kitapları için ortak noktalar yanında farklılaşan hususların da bulunduğu görülmektedir. Ders kitaplarının içerikte istenen özellikleri tam olarak sağladığı iki husus, yanlış/batıl inançlardan uzak hazırlanma ile din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde objektif olarak düzenlenmedir. Öğretim programın öngördüğü konular ve yeter sayıda ayet hadis mealine yer vermede bazı başlıklarında sorun yaşandığı tespit edilen 5. sınıf MEB Yayınları'na ait ders kitabı dışında tespitler aynıdır. Verileri buradakilerle benzerlik gösteren bir başka çalışmada DKAB öğretmenlerinin nerede ise tamamı, yeni öğretim programına göre hazırlanan ve 2019-2020 yılında okutulan ders kitaplarının din ve vicdan özgürlüğünü koruyarak güvenilir kaynaklarla ele alındığını, kişi ve toplumu küçük düşürücü ifadelerden uzak kalındığını ifade etmektedir. Aynı olumlu kanaat, yeter seviyede ayet hadis mealî kullanımında da devam etmektedir. Fakat ayet hadis meallerinin içeriği desteklemesi noktasında, katılımcıların cevaplarındaki kısmen ve hayır görüşleri artmaktadır.¹⁴⁷ Bir diğer çalışmada ise yine ayet, hadis meallerinin öğrenciyi aktif kılma ve düşünmeye yönlendirmesi benzer

¹⁴⁶ Çakan-Karateke, *Ortaokulda Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 406.

¹⁴⁷ Şahin, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders ve Öğretmen Kılavuz Kitapları*, 43.

şekillenmektedir.¹⁴⁸ 2018 öncesi öğretim programına uygun olarak hazırlanan ders kitaplarındaki hadislerin sıhhat durumu ile ilgili bazı problemlerin bulunduğu belirtilirken¹⁴⁹ istenen kazanım, beceri ve değerleri gerçekleştirilmede yetersiz kalınabildiğinin tespit edilmesi, temel kaynakları doğru kullanma noktasında içeriğin yeniden ele alınması gerektiğini düşündürmektedir.¹⁵⁰

Bir öğrenme-öğretme materyalinde dolayısıyla da ders kitabında yeterlik düzeyinin yüksek olması beklenen amaç ve kazanımlarla tutarlı hazırlanma hususu, yine kitap ve sınıflara göre benzerlik gösteren verilerle en fazla yetersiz kalınan alanlar arasında yer almaktadır. Çünkü 5. sınıf MEB Yayınları hariç tüm kitaplarda bu maddenin puanı aynıdır. Ulaşılan sonuçları doğrular nitelikte bir başka çalışmada, DKAB ders kitaplarındaki içeriğin etkinlikleriyle birlikte inançla ilgili ünite kazanımlarını gerçekleştirilmede yetersiz kaldığı ifade edilmektedir.¹⁵¹ Buna karşın lise DKAB ders kitapları inanç öğrenme alanı içerik-kazanım kıyaslamasını yapan bir çalışmada, içeriğin kazanımlarla büyük ölçüde uyumlu olduğu belirtilmektedir.¹⁵² Bu ayrışmada farklı etkenler yanında öğretim kademesi ve ders kitaplarındaki farklılaşmanın büyük ölçüde etkili olduğu düşünülmektedir.

Değerlendirilenler dışındaki maddelerde ise sınıf ve yayınevine göre değişiklik arz eden bulgular söz konusudur. Sonuçlarda genel olarak ders kitaplarının ünite özelliği, sınıf seviyesi, gerçekleştirilmek istenilen kazanımlar, yayınevi ve yazar faktörü gibi farklı hususların etkili olduğu söylenebilir. Nitekim ders kitabı içerik değerlendirme aracındaki maddeler arasında, özellikle 8. sınıf DKAB ders kitaplarında, en düşük puanı alan içerikte mantıklı tutarlılığı sağlamanın başka bir çalışmada ilköğretim kademesi ahlak alanı için istenen yeterlikte olduğunun ifade edilmesi de bu düşüncüyü desteklemektedir.¹⁵³

İncelenen ders kitaplarıyla ilgili ulaşılan son verilerde uygunluk düzeyleri, değerlendirme aracındaki toplam puanlarla orantılı olarak 7,20 ila 8,52 arasındadır. Bulgular kitaplardaki uygunluk düzeyi farklılaşmasının bir puandan fazla olduğunu ortaya koymaktadır. 1-10 puan arasında 5 ayrı uygunluk düzeyi belirlenen ölçek değerlendirme aracı için bu farklılaşma, oldukça önemli bir oran olarak kendini göstermektedir. Buradan hareketle öncelikle 7. sınıf, kısmen de diğer DKAB ders kitaplarının içerik itibarıyla yeniden ele alınmaları gerektiği kanaatine ulaşılmaktadır. Ancak çalışmaya konu tüm ders kitaplarının 17 maddelik değerlendirme ölçeğinden elde edilen verilere göre genel sonuç, oldukça uygun yeterlik düzeyinde buldukları yönünde şekillenmektedir. 2019-2020 öğretim yılında Muğla'da görev yapan DKAB öğretmenlerinin ODKAB ders kitapları ile ilgili değerlendirmelerinde eşit oranda olumlu ve olumsuz yanıt vermeleri de bu sonuçları belli ölçüde desteklemektedir.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Fatma Betül Aybar, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan İçerik ve Etkinliklerin İnanç Öğrenme Alanı Kazanımlarının Gerçekleşmesine Katkısı (Ders Kitaplarına Dayalı İçerik Analizi)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 192-193.

¹⁴⁹ Hikmetullah Ertaş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan Hadis Materyalinin Tespit ve Tahlili* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 287, 290-292.

¹⁵⁰ Rahime Taş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlak Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler ve Eğitim-Öğretim Açısından Değerlendirilmesi (4.-8. Sınıflar)* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 62.

¹⁵¹ Aybar, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan İçerik ve Etkinlikler*, 193.

¹⁵² Yılmaz, *İnanç Öğrenme Alanları Açısından Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları*, 131.

¹⁵³ Eyüp Şimşek, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları "Ahlak" Öğrenme Alanlarının İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2012), 200.

¹⁵⁴ Kamil Şahin, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Ders Kitabı İnceleme Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi (Muğla İl Örneği)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), s.27.

Sonuç

2000 sonrası benimsenen yeni eğitim yaklaşımları çerçevesinde hazırlanma usulleri değişmekle birlikte erişim kolaylığı, öğretmen ve öğrenciler tarafından tercih edilme sıklığı dolayısıyla ders kitaplarının eğitimdeki konum ve etkililiği büyük ölçüde devam etmektedir. Çünkü ders kitapları, alanın ve öğretim programının amaçları ile kazanımlarını ayrıntılı ele alan materyaller olarak öğrenme-öğretme süreçlerinde başvurulan/başvurulacak en temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bir öğretim materyali olarak ders kitaplarından fiziksel tasarım, görsel tasarım, eğitsel tasarım ve dil anlatım şeklinde dört ana kategoride ifade edilen özellikler arasında içerik; amaç ve kazanımlar çerçevesinde ne öğretilim sorusunun somut cevap bulduğu husus olması nedeniyle eğitsel tasarımda hatta tüm özellikler arasında öne çıkmaktadır. Önemi ve öğrenme-öğretme süreçlerinde üstlendiği rolden hareketle din eğitimi alanı için DKAB ders kitapları, gelişim düzeylerinin işleniş etkisi dolayısıyla bu materyallerin ortaokul için hazırlananları çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. İslam literatüründeki inanç, ibadet, ahlak tasnifi ile bu alanların birbirlerine etkileri düşünülerek 5, 6, 7 ve 8. sınıftan inançla ilgili ünitelerin incelendiği çalışmada, metin ve içerik özelliklerinin tespiti için başvurulan içerik analizi tekniğiyle elde edilen verilerden ana ve alt problemler bağlamında ulaşılan sonuçların dikkat çekici olduğu görülmektedir.

Elde edilen sayısal veriler, ODKAB ders kitapları içerik özelliklerinin inançla ilgili üniteler bağlamında yüksek uygunluk derecelerine sahip olduklarını göstermektedir. Bulgular oluşturulan uygunluk ölçeği çerçevesinde değerlendirildiğinde ise tüm ders kitapları için ortak sonuç, oldukça uygun oldukları yönünde şekillenmektedir. Buradan hareketle çalışmanın ilk sorusu ODAKB ders kitaplarında inançla ilgili üniteler, içerik değerlendirme ilkelerinde istenen özelliklere ne ölçüde sahiptir? sorusunun cevabı, tüm içerikler için yapılan genel değerlendirmede yine oldukça uygundur. Ancak konu maddeler bazında ele alındığında sonuçlar değişmekte ve problemler açısından farklı durumlar ortaya çıkmaktadır. Nitekim konsept konulara yer verme, yanlış/batıl inançlardan uzak olma, din ve vicdan özgürlüğü hakkını koruyacak şekilde hazırlanma ile ayet ve hadis meali kullanma konularının yeterli düzeylerinde sorun yaşanmazken değerlendirme aracındaki diğer tüm maddelerde aynı olumlu verilere ulaşılmamakta ve bu durum çalışmanın alt problemleri için farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

İnançla ilgili üniteler örneğinde ODKAB ders kitapları içerik özelliklerinin, öğretim programı amaç ve kazanımlarına uygunluk başta olmak üzere ders kitabı hazırlama ilkelerinde yetersiz kaldığı görülmektedir. Sınıf ve ders kitabı kıyaslamalarında da durum değişmemekte, sonuçlar aynı yönde oluşmaktadır. Benzer bulgularla öğretim programı çerçevesinde içeriğin kültürel değerlerle ilişkilendirilmesi ile kavramsal çerçeveyi verme, yeniden ele alınması gereken hususlar olarak kendini göstermektedir. Veriler bir arada değerlendirildiğinde, ODKAB ders kitapları inançla ilgili ünite içerik özelliklerinin öğretim programına ne ölçüde uygun olduğu yönündeki alt problem için genel sonuçlara oranla oldukça eksik kaldığı kanaatine ulaşılmaktadır. Nitekim belirtilen maddeler, konular arası mantıkî tutarlılığı sağlamayla birlikte değerlendirme ölçeğinde en az yeterli olunan hususlar olarak dikkat çekmektedir.

İnançla ilgili üniteler bağlamında incelenen ODKAB ders kitapları içerik özelliklerinin sınıf seviyesi ve kitaplara göre değişip değişmeme durumu da çalışmada ele alınan alt problemler arasında yer almaktadır. Konuyla ilgili yapılan içerik analizlerinde elde edilen toplam puanlar, sınıf düzeylerine göre dikkat çeken ayrışmaların olduğunu göstermektedir. Nitekim uygunluk düzeyleri için ulaşılan veriler, 7. sınıf için hazırlanan başta olmak üzere ODKAB ders kitaplarının

sınırdaki da olsa ortak sonuçla oldukça uygun olduklarını ortaya koymaktadır. Konuların tamamının inanç alanıyla ilgili olduğu ve aynı sınıflar için benzer ya da yakın puanlara ulaşıldığı dikkate alındığında, sonuçlarda farklı hususlarla birlikte ders kitabında işlenen ünitenin özelliğinin temel etmen olduğu kanaatine ulaşılmaktadır. Nitekim peygamber ve ilahi kitap inancının konu edildiği 6. sınıf DKAB ders kitabının en fazla, melek ve ahiret inancı ünitesine yer verilen 7. sınıf DKAB ders kitabının en az toplam puana sahip olması da bu düşünceyi doğrulamaktadır. Ancak veriler maddeler bazında ayrı ayrı değerlendirildiğinde, en yüksek puanların alındığı öğretim programının konuları ve yaklaşıma uygunluk ile en az puanların alındığı amaç ve kazanımlarla tutarlık dışında yine ders kitabına göre farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Daha iyi açıklanması için konu, ders kitabı ve yayınevleri bağlamında ayrıca değerlendirilmektedir.

Ders kitabı içerik değerlendirme aracından elde edilen bulgular kitaplar ve kitapların basıldığı yayınevleri dikkate alınarak karşılıklı değerlendirildiğinde, değişimi yönlendiren temel hususların ünitenin içeriği, konunun güncel hayat ve yaşamla ilişkilendirilişi olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak aynı sınıf düzeyi için sadece 5 ve 8. sınıflarda ikişer kitabın, 6 ve 7. sınıflar için tek ders kitabının bulunması, daha genel değerlendirmeler yapmayı mümkün kılmamaktadır. Çünkü kitaplar ve kitapların basıldığı yayınevleri kıyaslamalarında içeriği yönlendiren en temel husus, ünite ve konu değişmektedir.

Çalışmanın ana problemi ODKAB ders kitaplarındaki inançla ilgili ünitelerin, içerik özellikleri açısından bilimsel ilkelere ve öğretim programına uygunluk düzeyi nedir? sorusu çerçevesinde bulgular değerlendirildiğinde, sonuçların olumlu şekillendiği görülmektedir. Çünkü çalışmaya konu ders kitaplarının hazırlanan uygunluk ölçeğinde 7-8 arası değerler alması içerik özelliklerinin oldukça uygun olduğunu ortaya koymaktadır. İdealde ders kitaplarının 9-10 arası değerle tamamen uygun olması, beklenen bir husustur. Ancak 8,52 gibi sonuçlar; DKAB ders kitaplarının hazırlanmasında olumlu adımların atıldığı, bunun artarak devam etmesinin materyal olarak araçların öğrencinin kazanacağı bilgi, beceri, tutum ve değerlere katkısını da arttıracak kanaatine ulaştırmaktadır. Ancak tüm içerik ve uygunluk derecelerindeki belirtilen sonuçlara rağmen ODKAB ders kitaplarındaki inançla ilgili ünitelerin içerik özelliklerinde, bilimsel ilkelere büyük ölçüde uygun hazırlanma konusundaki yeterliliklerin amaç, kazanım ve ders kitabı ilkelerine riayette devam ettirilememesi, öğretim programına uygunluk noktasında geliştirilmesi gereken birtakım eksikliklerin bulunduğu sonucuna götürmektedir.

Çalışmada ulaşılan veriler ve sonuçlar çerçevesinde eksikliklerin giderilerek ders kitabı hazırlamadaki olumlu değişimlerin devamı için neler yapılabileceği düşünüldüğünde, ODKAB ders kitapları ile öğretim programı ilişkisi ve uygunluğu konusu öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmada ilk öneri, içerik özelliklerinden amaç ve kazanımlarla tutarlı hazırlanma üzerinde daha fazla durularak akademik çalışmalar ve öğrenme-öğretme süreci uygulamalarında konuya ayrı bir yer verilmesi gerektiği olacaktır.

Öğretim programına uygunluk noktasında programın belirlediği ders kitabı yazım ilkelerine riayet de aynı bağlamda ele alınacak hususlar arasında yer almaktadır. Ayrıca çalışmada ODKAB ders kitabı içerik özellikleri ile ilgili ulaşılan verileri destekleyenler yanında desteklemeyenlerin de bulunması, yayınevlerine göre farklılaşmaların görülmesi, genelde ders kitabı özelde din öğretimi alanı ders kitabı yazımında yeni eserlerin ortaya konulmasını bir gereklilik olarak ortaya koymaktadır.

Nitelikli ders kitabı hazırlamada öne çıkan hususlardan bir diğeri, ayet ve hadis mealı kullanımınıdır. İnançla ilgili üniteler bağlamında ODKAB ders kitaplarının yeter sayıda ve ayet, hadis mealine yer verildiği görülmektedir. Ancak bunların öğrenmeye istenen katkıyı sağlayabilmesi, amaç ve kazanımları gerçekleştirecek açıklamalarla verilme ve düşünmeye yönlendirmede geliştirilmelerini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda ayet ve hadis mealı kullanımının, din eğitimi bilim dalında farklı alan, eğitim düzeyi, çevre ve uygulama dikkate alınarak daha fazla akademik çalışmaya konu edilmesi bir ihtiyaç olarak kendini ortaya koymaktadır.

Yeterlik maddelerinde daha kapsayıcı sonuçlar için ders kitaplarının tüm özelliklerinin ya da tüm ünitelerin çalışmalara konu edilmesi önemlidir. Buradan hareketle ODKAB ders kitaplarındaki inanç, ibadet ve ahlak bütün ünitelerin konu alanı ve din eğitimi bilimi uzmanları ile birlikte yeni araştırmalara konu edilmesinin yararlı olacağı anlaşılmaktadır.

ODKAB ders kitapları içerik özelliklerinin bilimsel bir yaklaşım esas alınarak hazırlanması; kazanılacak bilgi, beceri, tutum ve değerler için engel teşkil etmemeleri, derslerde yaşanan öğrenme sorunlarının çözümüne katkı sağlamaları için diğer öğrenme-öğretme süreci unsurlarına bakmanın yararlı olacağı kanaatine götürmektedir. Bunlar aile ve toplum gibi makro unsurlar yanında okul ve sınıf ortamı şeklinde mikro unsurlar olabilmektedir.

Öğretim programında benimsenen yaklaşıma uygun olarak ODKAB ders kitabında inançla ilgili ünitelerin içerikleri oluşturulurken özellikle kültürle ilişkilendirmede mevcut eksikliklerin giderilmesi, inancın yaşamın içinde nasıl yer aldığı canlı örneklerle verilmesi gereklilik arz etmektedir. Aynı doğrultuda öğretim programının mezheplerüstü yaklaşımını yansıtacak şekilde kader inancı konularının Kur'an ve sahih hadis kaynaklarıyla temellendirilmesi önemli bir ihtiyaç olarak kendini hissettirmektedir.

Sınıf ortamı; öğrenmeyi gerçekleştirerek öğrenme etkinlikleri ve çıktıları belirleyen fiziksel, sosyal, duygusal ve yönetsel şartların bütünü şeklinde tanımlanırken belirtilen şartların tamamını yönlendiren temel öge olarak öğretmen gösterilmektedir. Dolayısıyla ders kitaplarının bir öğretim materyali olarak kullanımında etkililiği arttırmak için öğretmenin program okur-yazarlığı, etkinlikleri yönetmesi ve öğrenme-öğretme sürecinde ders kitabı kullanımı veya kullanımını sağlaması konularının yeniden değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Öğretmen yeterlikleri kazanılmalarına yardımcı olacak hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler ile söz konusu süreçlerden sorumlu tüm kuruluşların görevlerinin birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Yani ODKAB ders kitaplarındaki inançla ilgili ünitelerin, içerik özellikleri açısından bilimsel ilkelere ve öğretim programına uygun kullanımı için yüksek din eğitimi kurumları ve öğretmen yetiştirme politikalarının yeniden değerlendirilmesi bir ihtiyaç olarak kendini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Acar, Ali Kemal. "İmkan ve Zorluklarıyla Gençlik Dönemi Din Eğitimi". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (2022), 25-46. <https://doi.org/10.53112/tudear.1054146>
- Adıyaman, Buşra. *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansımaları*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Alıç, Ergün. *Ortaöğretim Kimya Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Alkan, Cevat. *Eğitim Teknolojisi*. Ankara: Atilla Kitabevi, 1995.
- Arslan, Mehmet. "Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri". Erişim 02 Mart 2023. https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/146/aslan.htm
- Asri, Safinaz. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Öğretim Programı ve Ders Kitabı Uyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Aybar, Fatma Betül. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan İçerik ve Etkinliklerin İnanç Öğrenme Alanı Kazanımlarının Gerçekleşmesine Katkısı (Ders Kitaplarına Dayalı İçerik Analizi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2001.
- Çakan, Zeki. *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Çakan, Zeki-Karateke, Tuncay. "Ortaokulda Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 ( ), 393-415. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.908188>
- Çamyar, Selahattin-Yaldız, Hacer. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2022.
- Dinî Terimler Sözlüğü İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri için*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Doğan, Fatma Zehra. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde "Kaza ve Kader İnanç" Öğretiminin Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Öğretmen Görüşleri Bağlamında İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Doll, Ronald C. *Curriculum Improvement: Decision-Making and Process*. Boston: Allyn and Bacon, 1970.
- Durmuş, İsmail. "Nehcü'l-Belâga". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, 32/538-540.
- Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, nşr. Ahmed Ali Sehârenpûrî, thk. ve tlk. Takiyyuddin en-Nedvî. Beyrut: Dâru'lBeşâiri'l-İslâmiyye, 2011.
- Erdoğan, İsmail vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı*, Ankara: Lisans Yayıncılık, 2022.
- Ertaş, Hikmetullah. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan Hadis Materyalinin Tespit ve Tahlili*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Kamali, Abdulvahit. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6, 7 ve 8. Sınıf Ders Kitaplarında Allah-İnsan İlişkisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kaplan, İbrahim. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitaplarında İnsanın Kaderi Problemine Yaklaşımlar". *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*. ed. Muhammet Koçak. 2/251-259. Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 2016.
- Keskin, Hasan. "Ayetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 49-67.
- Kılıç, Abdullah-Seven, Serdal. *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: PegemA Yayıncılık, 2002.
- Kılınc, Erhan. Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenirlik, ed. Şebnem Aslan, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar için Bir Rehber*. 409-422. Konya: Eğitim Yayınevi, 2018.

- Kıral, Bilgen. "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 (15) , 170-189.
- Koç, Mustafa. "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi". *EKEV Akademi Dergisi* 15 (2003), 113-132.
- Macit, Sadullah *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* 6. İstanbul: FCM Yayıncılık, t.y.
- MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Mozakoğlu, Meziyet. "Ders Kitaplarında Bilimsel İçerik". *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. ed. Özcan Demirel-Kasım Kiroğlu. 125-147. Ankara: Öğreti Yayıncılık, 2005.
- Muhammed b. İsmail Buhari, el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1992.
- Nayir, Selahattin vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021.
- Öcal. Mustafa. "Kader ve Kaza İnanıcının Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 31-50.
- Özarslan, Selim. "Pratik Ahlâk Açısından İman - Ahlâk İlişkisi". *DÜİFAD* 18/1 (2016), 79-91.
- Özdemir, Fikri. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitabı*. Ankara: Anka Yayınevi, t.y.
- Özkan, Umut Birkan. *Eğitim Bilimleri için Doküman İnceleme Yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Santrock, John W. *Yaşam Boyu Gelişim Gelişim Psikolojisi*. çev. ed. Galip Yüksel. Ankara: Nobel Akademi, 2017.
- Semerci, Çetin-Semerci, Nuriye. "İlköğretim (1-5) Matematik Ders Kitaplarının Genel Bir Değerlendirmesi", *Milli Eğitim Dergisi* 162 (2004), 1-5.
- Şahan, Hasan Hüseyin- Uyangör, Nihat. Bilimsel araştırmalarda Örneklem Seçimi. ed. Mustafa Çelebi. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. 111-140. Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Şahin, Kamil. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Ders Kitabı İnceleme Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi (Muğla İl Örneği)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Şimşek, Eyüp. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları "Ahlak" Öğrenme Alanlarının İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2012), 189-214.
- Taş, Rahime. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlak Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler ve Eğitim-Öğretim Açısından Değerlendirilmesi (4.-8. Sınıflar)*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Tutmaz, Abdulkerim. *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu (5. ve 8. Sınıflar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1967.
- Ward, Richard-Wach, Elise. *Qualitative Document Analysis: Review of International WASH Policy*. The Hague, The Netherlands: IRC, 2015.
- Yalın, Halil İbrahim. "Ders Kitapları Tasarımı", *Milli Eğitim Dergisi* 132 (1996), 61-66.
- Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Yılmaz, Macid. "İnanç Öğrenme Alanları Açısından Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının İncelenmesi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/3 (2014): 117-134.
- Yiğit, Hulusi vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021.